

MIKÓ GÁBOR

Az 1267. évi bécsi zsinat úgynevezett „magyar határozatai”*

I.

Az 1267 májusában tartott bécsi zsinat, amelyet a római San Lorenzo in Lucina-templom kardinálisa, Guido pápai követ hívott össze, a 17. század óta a magyar történelemnek is része. Peter Lambeck császári könyvtáros ugyanis a bécsi udvari könyvtárról írt monumentális művének 1669-ben megjelent második kötetében közölt egy addig ismeretlen határozatgyűjteményt, amelyet a legátus által a zsinaton Magyarország részére kiadott dekrétumként azonosított.¹ A concilium ekkoriban már a történetíró Wolfgang Lazius munkásságának köszönhetően több mint egy évszázada ismert volt,² a magyarok szerepe azonban nem. Az addig kiadott elbeszélő források (mint például a Thuróczy-krónika, vagy Bonfini Magyar története),³ illetve zsinati határozatok gyűjteményei nem tettek róla említést.⁴

A 18. században, amely főként a forrásanyagok összegyűjtésén és kiadásán alapuló történetírás korszaka volt, Lambeck szövegét jó néhány – magyar és külföldi – történetíró átvette a saját gyűjteményébe. Ezek pedig a bennük sok esetben

* E helyütt mondanék köszönetet Solymosi László professzornak, doktori disszertációm témavezetőjének, nemkülönben Érszegi Géza professzornak a dolgozat elkészítésében nyújtott segítségért. Solymosi Lászlónak külön köszönöm, hogy a bécsi Österreichische Nationalbibliothek kéziratárában végzett munkámat T 46499 számú OTKA pályázatából támogatta.

¹ LAMBECIUS, Petrus: *Commentariorum de Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi*. Lib. II. Vindobonae, 1669. 68–70. Lambeck tevékenységéről, igaz főként Mátyás Corvina-könyvtárának története szempontjából, a legújabb magyar nyelven megjelent munka: VISKOLCZ Noémi: *Corvinák Bécsben a 16–18. században*. = Magyar Könyvszemle (124.) 2008. 272–291.

² LAZIUS, Wolfgang: *Vienna Austriae. Rerum Viennensium commentarii in quatuor libris distincti*. Basel, 1546. 62–64.

³ THURÓCZY, Johannes: *Chronica Hungarorum*. Brünn, 1488.; ill. Augsburg, 1488. L. SAJÓ, Géza–SOLTÉSZ, Erzsébet: *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur*. Vol. II. Budapestini, 1970. 3323. és 3324. tételek (990–992.). Kritikai kiadása: THURÓCZY, Johannes de: *Chronica Hungarorum*. Textus. Ed.: Elisabeth GALÁNTAI, Julius KRISTÓ. Bp. 1985.; BONFINI, Antonio: *Rerum Ungaricarum Decades Quatuor, cum Dimidia*. Basel, 1568. L. SZABÓ Károly–HELLEBRANT Árpád: *Régi Magyar Könyvtár. III*. 570. tétel (167.).

⁴ LAMBECIUS: *i. m.* (1. jegyzet) 68. megemlíti, hogy ezt a határozatgyűjteményt még nem látta más művekben, ezért is vállalkozik arra, hogy kiadja (vö. még uo. 2. jegyzet.).

szó szerint közölt törvény- és oklevélszövegek nagy számának köszönhetően a 19. század történészei számára is gyakran szolgáltak kiindulópontul.⁵ A Lambeck-szöveg hitelességét csak az elmúlt néhány évtizedben kezdte röviden, egy-egy terjedelmesebb mű részeként, néhány német nyelvű munka vitatni, ezekre azonban a magyar kutatás mindeddig nem reflektált.⁶ A következőkben e problémakör részletes tárgyalására teszünk kísérletet.

II.

II. Konrád 1254-ben bekövetkezett halálával végleg összeomlott a Hohenstaufok uralma Európában, és a Német-római Birodalomban kezdetét vette az 1273-ig tartó úgynevezett „nagy interregnum” időszaka. 1257-ben a birodalmi választók egyik része III. Henrik angol uralkodó öccsét, Cornwalli Richárdot választotta királlyá, a másik frakció pedig még ugyanebben az évben X. Alfonzt, Kasztília királyát jelölte erre a tisztségre.⁷ A két uralkodó egyike sem rendelkezett gyakorlati hatalommal, Alfonz még új országa földjére sem tette be soha a lábát. A dél-itáliai területeket – amelyek egy részére a pápa, IV. Ince is igényt tartott – Manfréd, az 1250-ben elhunyt II. Frigyes császár törvénytelen házasságból született fia uralta. Miután Ince utódját, IV. Sándort távozásra kényszerítette Nápolyból, 1258-ban Szicília királyává koronázták.⁸

A pápai diplomácia célja II. Frigyes halálát és birodalma kvázi széthullását követően az volt, hogy megakadályozza a birodalom északi, illetve itáliai területeinek egy korona alatti újraegyesítését.⁹ A Kúria ezért a megerősödő Manfréddal való leszámolásra törekedett, annál is inkább, mivel ez Közép-Itáliában is pozíciókat kezdett kiépíteni, így potenciálisan fenyegetett az egész félsziget elfoglalásának veszélye.

1261-ben IV. Orbán személyében egy francia lépett a pápai trónra. Neki sikerült megegyeznie IX. (Szent) Lajos király fivérével, Károllyal, Anjou grófjával a Manfréd elleni hadjáratról. A felajánlott „jutalom” természetesen a Szicíliai Királyság volt, ám Orbánnak már nem állhatott módjában ígéretét teljesíteni, mivel két évvel azelőtt elhunyt, hogy megindult volna a franciák támadása. Károlynak a hi-

⁵ GUNST Péter: *A magyar történetírás története*. Debrecen, 2000. 139–165.

⁶ JOHANEK, Peter: *Das Wiener Konzil von 1267, der Kardinallegat Guido und die Politik Ottokars II. Přemysl.* = Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich (44/45.) 1978/79. 325.; WALDMÜLLER, Lothar: *Die Synoden in Dalmatien, Kroatien und Ungarn. Von der Völkerwanderung bis zum Ende der Arpaden.* Paderborn–München–Wien–Zürich, 1987. 185–187.

⁷ ZIMMERMANN, Harald: *A középkori pápaság.* (Ford. Bagi Dániel) Bp. 2002. 175–176.

⁸ RUNCIMAN, Steven: *A szicíliai vecsernye.* (Ford. Bánki Vera) Bp. 1999. 48. A szerző művének első részében (i. m. 28–128.) kitűnő áttekintést nyújt a II. Frigyes halálát követő interregnum – a dolgozat témáját is érintő – korszakáról.

⁹ GERGELY Jenő: *A pápaság története.* Bp. 1999. 100–101.

vatalos szerződést már utódjával, a szintén francia származású IV. Kelemennel kellett megkötnie.¹⁰ Károlyt ezután 1266 januárjában a pápa megbízásából öt bíboros hivatalosan is szicíliai királlyá koronázta. Nem sokkal ezután került sor a döntő ütközetre Manfréd és a franciák között, amelyben a Hohenstauf-uralkodó életét vesztette, Károly pedig de facto is a Szicíliai Királyság ura lett.¹¹

IV. Kelement, akit még Orbán emelt kardinálissá, általában elődje politikájának következetes folytatójaként tartja számon a szakirodalom.¹² Ugyanakkor Itália mellett figyelmet fordított a birodalom északi tartományaira is. Néhány hónappal a beiktatása után ugyanis két legátust küldött erre a területre. Az egyik Ottobonus Fliscus (ismertebb nevén Ottobuono Fieschi) volt – akit később V. Hadrianus néven pápának is megválasztottak, ám a felszentelését már nem érte meg – akinek megbízatása Anglia mellett Mainz, Trier és Köln érsekségeire terjedt ki, a másik Guido, San Lorenzo in Lucina kardinális volt, aki Dánia és Svédország mellett a brémai, a magdeburgi, a gnieznói és a salzburgi egyháztartományokban tevékenykedett.¹³ (Guido még IV. Orbán pontifikátusa idején lett bíboros, azt megelőzően pedig a Citeaux-i kolostor apátja volt.)¹⁴ Bár a két legáció részletes tárgyalása nem e dolgozat feladata, Guido esetében mégis szükséges ezt vázlatosan áttekinteni, tekintettel az általa egybehívott tartományi zsinatokra is.

Noha a megbízást 1265 nyarán kapta, a kardinális legátusi tevékenységének lényegi része csak 1266 őszén kezdődött meg a birodalom területén. 1265 szeptemberében, útban észak felé, a pápa kérésének megfelelően, részt vett a ciszterci generális káptalan ülésén, Citeaux-ban. A tanácskozáson a pápa bullájának (az ügynevezett *Clementinának*) a tárgyalása folyt, amellyel Kelemen a ciszterci belvilongásoknak igyekezett véget vetni. A végül elfogadott kompromisszum Guido érdeme volt.¹⁵ A következő év nyarát Dániában töltötte, majd az ősz folyamán visszatért a birodalom területére, és november 23-ára tartományi zsinatot hívott össze Brémába. Ezt a következő hónap elején a magdeburgi, következő évben pedig a boroszlói és a bécsi zsinatok követték. Az ezeken hozott rendelkezéseknek elkülöníthető egy olyan csoportja, amely tartalmát tekintve mind a négy dekrétumban megtalálható: ezek egyrészt a klerikusok életmódját szabályozzák, másrészt

¹⁰ SEPPELT, Franz Xaver: *Geschichte der Päpste von den Anfängen bis zur Mitte des zwanzigsten Jahrhunderts*. Band III. München, 1956. 512.

¹¹ RUNCIMAN: *i. m.* (8. jegyzet) 107–108.; ZIMMERMANN: *i. m.* (7. jegyzet) 176.

¹² RUNCIMAN: *i. m.* (8. jegyzet) 96–97.; SEPPELT: *i. m.* (10. jegyzet) 512.

¹³ OLLENDIEK, Hans: *Die päpstlichen Legaten im deutschen Reichsgebiet von 1261 bis zum Ende des Interregnums*. Freiburg/Schweiz, 1976. /Historische Schriften der Universität Freiburg Schweiz./ 68–88. Ollendiek munkája mindmáig az egyetlen, mely a birodalomban, az interregnum idején működő pápai legátusok tevékenységét a teljes forrásanyag bevonásával és feldolgozásával tárgyalja. Művére még többször visszautalunk, Guido tevékenységének itt közölt nagyon rövid vázlata is – amennyiben nem említünk más forrást – ezen a munkán alapszik.

¹⁴ LÉKAI Lajos: *A ciszterciek*. Bp. 1991. 78.; JOHANEK: *i. h.* (6. jegyzet) 315. 17. láb.

¹⁵ LÉKAI: *i. m.* (14. jegyzet) 76–78.

az egyházi javak védelmére hoznak rendelkezéseket. A többi rendelet között is találunk olyanokat, amelyeket a legátus másik egyháztartományban is kihirdetett, ilyenek például a zsidók jogi helyzetét szabályozó kapitulumok, amelyek csak a boroszlói és a bécsi zsinat aktáiban jelennek meg. Általánosságban ugyanakkor elmondható, hogy a zsinatokon Guido az egyes érsekségekben felmerülő problémáknak megfelelő intézkedéseket hozott.¹⁶

A két legátus csaknem egyidejű útnak indításával a pápa nyilvánvalóan konkrét politikai célokat is követett. Guido feladata Dániában az volt, hogy elsimítsa a király és a lundi érsek közti egyre fokozódó ellentéteket. A gnieznói érsekség területének kiutalása ismét csak a Kúria külpolitikai céljaival magyarázható, a legátusnak ugyanis a pápa kívánságának megfelelően a litvánok, lettek és poroszok ellen tervezett kereszties hadjáratához kellett támogatást nyújtania.¹⁷ Ezzel a tervével Kelemen ismét elődje tevékenységét folytatta, aki Anzelm ermlandi püspököt küldte ugyanerre a területre, elsősorban a német lovagrend hatalmának megerősítésére. Ahogy korábban Anzelm, úgy Guido sem mondhatott le a cseh király, II. (Přemysl) Ottokár segítségéről. Ezzel magyarázható, hogy Kelemen 1266 márciusában a prágai püspökséget, mely jogilag a mainzi érsek alá tartozott, és így Ottobonus lett volna a területén az illetékes legátus, Guido hatáskörébe utalta át.¹⁸

Ugyanez év végén Guido ismét fontos szerephez jutott a pápai külpolitikában: legátusként a neki alárendelt területeken ki kellett hirdetnie Kelemennek az utolsó Hohenstaufot, a néhai IV. Konrád időközben nagykorúvá lett fiát, Konradint és híveit kiközösítő bulláját.¹⁹ A Viterbóban székelő pápa ekkorra már felismerte Konradin és a köré gyűlt Hohenstauf-pártiak jelentette veszélyt, és minden módon igyekezett elejét venni egy német földről érkező támadásnak.²⁰

A legátus azonban hamarosan éppen ebben a kérdésben került szembe a kuriális politikával, s ez végül ahhoz vezetett, hogy 1267 júliusában Kelemen visszavonta a megbízatását. Ekkor Guido már Bécsből újra észak felé tartott, hogy a pápa korábbi kérésének megfelelően ismét foglalkozzék a dániai viták rendezésével.²¹

¹⁶ Ez Ollendiek interpretációja, l. *i. m.* (13. jegyzet) 135–146.

¹⁷ Regesztáját l. POTTHAST, Augustus: *Regesta Pontificum Romanorum inde ab anno post Christum Natum MCXCVIII ad annum MCCCIV*. Vol. II. Berolini, 1874. 19194. reg. Összefüggéseiben vö. OLLENDIEK: *i. m.* (13. jegyzet) 87–88.; JOHANEK: *i. h.* (6. jegyzet) 314–315.

¹⁸ A forrást l. JORDAN, Édouard: *Les registres de Clement IV*. Paris, 1893/94. Nr. 248. Vö. OLLENDIEK: *i. m.* (13. jegyzet) 86.

¹⁹ JOHANEK: *i. h.* (6. jegyzet) 316–317.

²⁰ Először 1266 szeptemberében egyházi átokkal sújtotta Konradin összes segítőjét, majd novemberben adta ki a fent említett bullát. Mindezek ellenére 1267 szeptemberében a királyjelölt elhagyta Bajorországot, majd az itáliai ghibellinek támogatását élvezve 1268 júliusában bevonult Rómába. Innét indult el augusztusban Károly erőinek megsemmisítésére, ám Tagliacozzónál csapatai vereséget szenvedtek, ő maga pedig néhány nappal a csata után fogságba esett. Károly október 28-án Nápolyban néhány hívével együtt lefejeztette. L. RUNCIMAN: *i. m.* (8. jegyzet) 109–128.; SEPPELT: *i. m.* (10. jegyzet) 515–518.

²¹ OLLENDIEK: *i. m.* (13. jegyzet) 108.

A követ „megbízhatatlanságát” mutatta, hogy elősegítette Ottokár és a bajorországi Wittelsbach Henrik békekötését. A pápai udvar azért igyekezett egy ilyesfajta kibékülést megakadályozni, mivel így Henrik Konradin már említett itáliai hadjáratához nyújthatott segédkezet.

Hogy mi indokolta Guido eme „különakcióját” – amelyhez természetesen nem kérhette és nem is kérte megbízója beleegyezését –, csak találgatni lehet. Elfogadhatónak tűnik az a magyarázat, hogy a legátus elsősorban Ottokár erőit akarta felszabadítani, hogy azokat azután a balti területen a litvánok és a lettek elleni hadjáratban (melyre már fentebb utaltunk) lehessen bevetni. A hadjáratot követő térítésben nyilván a cisztercieknek szánta a fő szerepet, és ebben Ottokár támogatására is számíthatott, hiszen a cseh király és elődei is a rend támogatói voltak.²² Hans Ollendiek arra hívja fel a figyelmet, hogy a birodalomban a központi hatalom megszűntével a legátusok működését a regionális hatalmak és ezek érdekei is nagyban befolyásolhatták.²³

Függetlenül attól, hogy a feladatkörét túllépő aktivitása végül leváltását eredményezte, jól látható, mekkora hangsúlyt kaptak konkrét politikai feladatok Guido legátusi tevékenysége során. Ezt a megállapítást pedig a bécsi zsinat és a magyar határozatok tárgyalásakor sem szabad szem elől téveszteni.

III.

A bécsi zsinatot Guido bíboros Prágából hívta össze május 10-ére. A concilium a meghatározott időben összeült, és három napig ülésezett. A tanácskozás eredményeként a legátus 19 pontból álló dekrétumot hirdetett ki, amely – a magyar határozatoktól eltérően – kétséget kizáróan ehhez az alkalomhoz köthető.²⁴ Eredeti verziója nem maradt fenn, de számtalan másolatot tartanak nyilván, amelyek

²² JOHANEK: *i. h.* (6. jegyzet) 334–335.

²³ OLLENDIEK: *i. m.* (13. jegyzet) 182–183. A szerző érvelése alátámasztására éppen Guido és Ottokár kapcsolatát hozza fel.

²⁴ A zsinatnak igen jelentős szakirodalma van, e helyütt azokat a műveket sorolom fel, amelyekre a következőkben még utalni fogok: LORENZ, Ottokar: *Geschichte Ottokar II. von Böhmen und seiner Zeit*. Wien, 1866. 401–411.; VANCSA, Max: *Geschichte Nieder- und Oberösterreich*. Band I. Gotha, 1905. 536–537.; HÜBNER, Karl: *Die Provinzialsynoden im Erzbistum Salzburg bis zum Ende des XV. Jahrhunderts*. = Deutsche Geschichtsblätter (10.) 1909. 187–236., ebből a bécsi zsinatot érintő rész: 208–211.; HEFELE, Charles Joseph–LECLERCQ, H.: *Histoire des Conciles*. Vol. VI/1. Paris, 1914. 133–139.; LEUCHTER, Wilhelm: *Das Dekret der Wiener Provinzialsynode aus dem Jahre 1267*. = Wiener Diözesanblatt (95.) 1957. 55–56, 64, 79–80, 110, 121–122.; OLLENDIEK: *i. m.* (13. jegyzet) 135–146.; JOHANEK: *i. h.* (6. jegyzet) 312–340.; MALECZEK, Werner: *Die Urkunden des päpstlichen Legaten Guido, Kardinalpriester von San Lorenzo in Lucina, aus den Jahren 1265 bis 1267*. = Archiv für Diplomatik. Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde (56.) 2010. 65–151.; a határozatok későbbi recepciójára vonatkozóan ERDŐ Péter: *Tartományi szinodális könyvek Kelet-Közép-Európában*. In: Uő.: *Egyházjog a középkori Magyarországon*. Bp. 2001. 65–67.

között 13. századiak is vannak.²⁵ Dacára a zsinattal foglalkozó terjedelmes szakirodalomnak, kritikai kiadásról nincs tudomásunk. A 19. századdal bezárólag megjelent korábbi szövegközléseket, ezek egymáshoz való viszonyát, illetve az alapul szolgáló kéziratok kérdését Peter Johaneck 1978-ban publikált – e dolgozatban is sokszor idézett – tanulmányában tisztázta.²⁶

Bár a bevezetésben tartományi zsinatokról beszéltünk, és a szakirodalom legnagyobb része a bécsi zsinat kapcsán így is tesz²⁷ – a salzburgi érsekség zsinataként szokták meghatározni –, a helyzet ennél komplikáltabb. Már a határozatok előszavából kiolvasható, hogy ezek Salzburg mellett a prágai püspökség területére is vonatkoznak.²⁸ Johaneck, aki elsősorban a zsinat politikai hátterét vizsgálta, úgy látja, hogy Guido e döntésével főképp Ottokár érdekeit tartotta szem előtt.²⁹ A cseh király ugyanis arra törekedett, hogy a prágai püspökséget minél jobban kivonja a mainzi érsek befolyása alól. Ezzel párhuzamosan azt is igyekezett kieszközölni a pápánál, hogy Olmütz központtal hozzanak létre új érsekséget, amely – érvelése szerint – a baltikumi hadjárat során meghódított új területek felett az egyházi felügyeletet gyakorolhatná. Guido így, hogy a salzburgi egyháztartomány területén tartott zsinaton a Mainzhoz tartozó egyházmegye ügyében is rendelkezett, egyrészt Ottokár szakadár törekvéseit segítette elő, másrészt tovább növelte a cseh uralkodó ausztriai befolyását is. (Ottokárnak ekkora már sikerült unokatestvérét, Wladislaust a salzburgi érseki székre ültetnie.) Johaneck úgy véli, a zsinattal a cseh király már a prágai püspökség Salzburghoz való csatolását készítette – közvetve – elő.³⁰

Arra a jelenlegi vizsgálat szempontjából nagyon fontos kérdésre, hogy a zsinaton kiknek a részvétele dokumentált a forrásokban, nem egyszerű választ adni. Maga a zsinati dekrétum senkit nem említ meg név szerint, magát a legátust le-

²⁵ BRUGGER, Eveline–WIEDL, Birgit: *Regesten zur Geschichte der Juden im Mittelalter. Von den Anfängen bis 1338*. Innsbruck–Bozen–Wien, 2005. 45. reg. A szerzők, akik a zsinat zsidókat érintő rendelkezéseit is közlik, hat kéziratot tartanak nyilván a 13. századból: Historisches Staatsarchiv (München), KL Niederalteich 39. fol 108v.–109v.; Stiftsarchiv Lilienfeld, Cod. 118. fol 129v.–132v.; Stiftsarchiv Seitenstetten, cod. 238. fol. 1r.–2v.; Stiftsarchiv Vorau, Cod. 329. fol. 127r.–134v.; Stiftsarchiv Zwettl, Cod. 278. fol. 41v.–48v.; Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) Cod. 352. fol. 49v.–52r. (ez a kézirat lehetséges, hogy a 14. század elején készült).

²⁶ JOHANEK: *i. h.* (6. jegyzet) 317., 24. lábj.; MALECZEK: *i. h.* (24. jegyzet) 125–126.

²⁷ Tartományi zsinatról (Provinzialsynode) beszél LORENZ: *i. m.* (24. jegyzet) 401., VANCSA: *i. m.* (24. jegyzet) 536., HÜBNER: *i. h.* (24. jegyzet) 208., LEUCHTER: *i. h.* (24. jegyzet) 55., OLLENDIEK: *i. m.* (13. jegyzet) 135.

²⁸ „Hinc est quod cum sanctissimus in Christo pater et dominus noster Clemens papa quartus ad Salzpurgensem provinciam et civitatem et dyocesem Pragensem cum plene legationis officio nos duxerit transmittendos, officii nostri debitum libenter exequimus, evellendo scilicet evellanda, plantando plantanda, recta regendo et dirigendo salubriter indirecta.” L. MGH Scriptorum in Folio (a továbbiakban: MGH SS) IX. Ed.: Georg Heinrich PERTZ. Hannoverae, 1851. 700.

²⁹ JOHANEK: *i. h.* (6. jegyzet) 319.

³⁰ Uo. 327.

számítva.³¹ Fennmaradtak ugyanakkor különböző elbeszélő források, melyek e problémakör tisztázásához némi támpontot nyújtanak.

A legbővebb információval Altaichi Hermannak (1200/01–1273), a niederaltaichi bencés kolostor apátjának „Annales”-e szolgál, a modern szakirodalom nagy része is az ő adatait idézi. Eszerint a zsinaton részt vett Péter, Passau püspöke, Bruno, Brixen püspöke, Konrád, freisingi püspök, Leo, Regensburg püspöke, Almarich, Lavant püspöke, János, prágai püspök, valamint sok más alacsonyabb rangú egyházi előljáró.³² Feltűnő, hogy a már említett Wladislaus, Salzburg érseke hiányzik a névsorból. Ekkor ő még nem volt érsekké szentelve, erre csak a bécsi zsinat után került sor. A részvétele ennél fogva máig vita tárgya.³³

Egy másik forrás az 1264 és 1279 közti időszak eseményeiről tudósító „Historia Annorum”. Eszerint a legátus a salzburgi érsekség összes püspökét, prelátságát, apátját és prépostját magához hívatta, hozzájuk csatlakoztak még a prágai egyházmegye képviselői is, püspökükkel együtt. Így összesen 16 főpap ült össze.³⁴ Ugyanezt az adatot említi egy bécsi krónika is, bár itt a zsinat tévesen 1268-ra van datálva.³⁵

³¹ Az általunk használt szöveg: MGH SS IX. (28. jegyzet) 699–702.

³² „Anno incarnationis Domini 1267 dominus Guido cardinalis, apostolice sedis legatus 6. Idus Maii apud Viennam concilium celebravit, cui interfuerunt Iohannes Pragensis, Petrus Pataviensis, Bruno Brixinensis, Chunradus Frisingensis, Leo Ratisponensis, Amulricus Lavendinensis episcopi, et alii quam plurimi de ipsis dyocesibus prelati, archydiaconi et decani.” L. MGH SS XVII. Ed.: Georg Heinrich PERTZ. Hannoverae, 1861. 405. Ezt a listát közli LORENZ: *i. m.* (24. jegyzet) 402., bár a forrást nem tünteti fel, HÜBNER: *i. h.* (24. jegyzet) 208., aki az adatokat máshonnét veszi át, LEUCHTER: *i. h.* (24. jegyzet) 56., aki a forrását szintén nem adja meg, és listájában szerepel az aquileiai pátriárka is, akit valahonnét máshonnan emelt át, mivel ennek részvételéről csak Lazius tudósít (Uő.: *i. m.* (2. jegyzet) 62., OLLENDIEK: *i. m.* (13. jegyzet) 137–138., JOHANEK: *i. h.* (6. jegyzet) 323. és MALECZEK: *i. h.* (24. jegyzet) 91.

³³ Az összes érvelés felsorolásától eltekintünk, ám érdemes kitérni Leuchter álláspontjára, l. Uő.: *i. h.* (24. jegyzet) 56.: állítása szerint az érsek minden bizonnyal jelen volt a zsinaton, ám lehet, hogy betegség akadályozta az aktív részvételét, mivel aláírása is hiányzik a dekrétumról. Sajnos Leuchter nem közli a forrását. A hiányzó aláírás pedig sem a részvételt, sem pedig a távollétet nem igazolja, ugyanis Guido zsinatokon kiadott határozatai a tanácskozáson jelen lévőköt sehol nem említik. [OLLENDIEK: *i. m.* (13. jegyzet) 136.]

³⁴ „...dominus Gwido apostolice sedis legatus, tytuli Sancti Laurentii in Lucina presbiter cardinalis, abbas Cysterciensis, magna fultus auctoritate venit Viennam; omnes episcopos, prelatos, abbates, prepositos, decanos in Salzpurgensi episcopio constitutos convocat; post Iohannis ante portam Latinam feria tertia in parrochiali ecclesia Wienne tribus diebus concilium celebrat (...) Convenerant enim ibi non pauca lucencia sancte matris ecclesie luminaria, inter que et venerabilis Pragensis episcopus cum prelatibus quibusdam sui episcopatus aderat, ita ut in numero sedecim cum infulis pontificalibus in eodem concilio residerent.” L. MGH SS IX. (28. jegyzet) 650–651.

³⁵ „1268. Gwido cardinalis Viennam venit, concilium cum 16 episcopis celebravit.” L. MGH SS IX. (28. jegyzet) 728.

Prágai Kozma krónikájának (*Chronica Bohemorum*) folytatása a résztvevők közül csak a prágai püspököt, és kísérőit említi meg.³⁶ A zvetli krónika csupán annyit mond, hogy püspökök és prelátusok vettek részt a gyűlésen.³⁷ A klosterneuburgi krónika ismét csak annyit árul el, hogy a legátus a salzburgi érsekség összes püspökét magához idézte, ám ez – a források közül egyedül – arra is kitér, hogy a zsidókkal kapcsolatban is hoztak rendelkezéseket.³⁸

A résztvevők kapcsán Johanek felhívja a figyelmet Wolfgang Lazius listájára. Ebben olyan méltóságok bukkanak fel, mint az aquileiai pátriárka, Boroszló és Olmütz püspökei. Az ő közreműködésükről más kútfők nem tudósítanak, így nem lehet megállapítani, hogy ezekre a 16. századi történetíró hol bukkanhatott.³⁹

Ákár helytállóak Lazius közlései, akár nem, a felsorolt forrásokból egyértelműen megállapítható, hogy egyöntetűen hallgatnak magyar egyháziak jelenlétéről a conciliumon. Ha a korabeli magyar forrásokat is bevonjuk a vizsgálatba, a kép akkor sem változik meg. A Magyar Királyság és a pápai Kúria kapcsolatai mindenekelőtt Fraknói Vilmos kutatásainak köszönhetően ismertek, s ezekből tudjuk, hogy több vitás ügyben is kapcsolatban álltak.⁴⁰ Ilyen volt Timót zalai főesperes zágrábi püspökké való kinevezése. Ez még IV. Orbán idejében történt, de sem a káptalan, sem a király nem ismerte ezt el, arra hivatkozva, hogy a jelölt alacsony sorból származik.⁴¹ Bár Kelemen a király érveit nem fogadta el, és megerősítette Timótot a tisztségében, a vita még évekig elhúzódott. A pápa egy másik magyar püspök, a pécsi Jób ügyében még követet is küldött Magyarországra 1266 őszén,⁴² a kö-

³⁶ „Anno Domini 1267. 6. Idus Aprilis apostolicae sedis legatus, scilicet frater Guido ordinis Cisterciensis, tituli basilicae sanctorum 12 apostolorum presbyter cardinalis, venit Pragam(...)inde veniens Austriam moratus est Viennae, et ibidem fecit concilium 6. Idus Maii, cui concilio Iohannes Pragensis episcopus interfuit et plures canonici cum eo.” L. MGH SS IX. (28. jegyzet) 180.

³⁷ „Anno Domini 1267.(...)Gwido de ordine Cystertiensium cardinalis(...)legatus a domino papa per Allamanniam directus in Wyenna convocatis tam episcopis quam aliis prelatis diversarum terrarum concilium celebravit.” L. MGH SS IX. (28. jegyzet) 656.

³⁸ „Missus est(...)Quido tituli Sancti Laurentii in Lucina presbyter cardinalis(...)Qui ad civitatem Wiennensem veniens, omnes episcopos de provincia Salzpurgensi et prelatos evocavit. Feria tertia post festum sancti Iohannis ante portam Latinam sollemne concilium celebravit, renovans constitutiones diu abolitas de vita et conversatione Iudeorum, quas precepit firmiter observari.” L. MGH SS IX. (28. jegyzet) 647.

³⁹ JOHANEK: *i. h.* (6. jegyzet) 324. Vö. még a dolgozat 32. lábjegyzetével.

⁴⁰ FRAKNÓI Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-Székkal a magyar királyság megalapításától a konstanzi zsinatig. I.* Bp. 1901. 76–78., Vö. SOLYMOSI László: *Egyházi-politikai viszonyok a pápai hegemonia idején (13. század).* In: *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve.* Szerk. ZOMBORI István. Bp. 1996. 47–54.

⁴¹ FRAKNÓI: *i. m.* (40. jegyzet) 77–78; PAULER Gyula: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt.* Bp. 1899. (2. kiad.) II. 276–277; SZÜCS Jenő: *Az utolsó Árpádok.* Bp. 1993. 100.

⁴² FRAKNÓI: *i. m.* (40. jegyzet) 78. A szerző THEINER, Augustin: *Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram illustrantia* című művére hivatkozik, ahol a forrás szövege megtalálható (I. 288.). Vö. még: POTTHAST: *i. m.* (17. jegyzet) 19822. reg.

vetkező év februárjában pedig megerősítette a kalocsai érsek megválasztását.⁴³ Nincs adatunk tehát arra vonatkozóan, hogy bármilyen egyeztetés lett volna az érkező legátus ügyében.

Az előzőekhez két dolgot kell még hozzáfűznünk: egyrészt a dekrétum már említett bevezetőjét, amely szerint a legátus a pápa megbízásából Salzburg és Prága részére hoz határozatokat, másrészt – az előzővel szorosan összefüggő, már Johanek által is felhozott érvet –, hogy Guido Magyarország területére nem rendelkezett legátusi felhatalmazással.⁴⁴ A megbízóleveléről már volt szó, ez Magyarországot nem említi. A felhatalmazást bővíteni csak a pápának volt joga. Ennek lehetősége Guido útja alatt – jelenlegi ismereteink szerint – kétszer merült fel: először 1265-ben, amikor a legátus arra kérte a pápát, utalja át a birodalom teljes területét az ő hatáskörébe (ezt Kelemen elutasította), másodszor 1266 márciusában, amikor – mint már említve volt – a prágai egyházmegye Guidóhoz került.⁴⁵ Annak lehetősége, hogy bármiféle felhatalmazás nélkül, úgymond saját hatáskörében rendelkezett volna a magyar egyházzal, kizárható, hiszen a jog megsértésén kívül maguknak a határozatoknak sem lett volna semmiféle legitimitásuk. Mindezek alapján világosan látszik, hogy még alaposabb filológiai vizsgálat nélkül is számos kétség merül fel a magyar egyháziak 1267-es bécsi szereplését illetően. A következőkben ezt a megállapítást a konkrét szövegek alapján is megpróbáljuk alátámasztani.

IV.

Guido Salzburg és Prága számára a következő ügyekben hozott határozatokat: a papságot erényes és tisztességes életmódra szólította fel, hogy a világiak körében se rombolják az egyház tekintélyét,⁴⁶ és ezzel összefüggésben megtiltotta, hogy egyháziak ágyast tartsanak.⁴⁷ (Ez utóbbi határozat jelzi, hogy a jelenséget megszüntetni kívánó szigorú gregoriánus szellemű kánonok sem tudták a problémát megoldani.) Azoknak az ügyét, akik egyszerre több egyházi méltóságot viseltek, vagy ezek

⁴³ Uo. 78. A szerző szerint ez Kelemen utolsó Magyarországot érintő rendelkezése. Vö. THEINER: *i. m.* (42. jegyzet) 292–293; POTTHAST: *i. m.* (17. jegyzet) 19942. reg.

⁴⁴ JOHANEK: *i. h.* (6. jegyzet) 325.

⁴⁵ L. 18. lábja.

⁴⁶ „(...)universis personis ecclesiasticis provincie Salzpurgensis et civitatis et dyocesis Pragensis districte precipimus, ut in victu, gestu et aliis operibus ac circumstantiis status sui sic honeste se habeant et decenter, ne propter ipsos nomen ecclesiasticum inter laycos blasphemetur.” MGH SS IX. (28. jegyzet) 700.

⁴⁷ „Si qui vero de cetero deprehensi fuerint, detinere publice concubinas, nisi infra mensem se ab eis et earum consortio separaverint, ita quod in domibus eorum propriis aut aliis quibuscunque eis non cohabitent nec ad illas accedant, extunc omni beneficio ecclesiastico sint privati.” MGH SS IX. (28. jegyzet) 700.

javadalmaival rendelkeztek, az érsekkel felülvizsgáltatta.⁴⁸ Az egyházi birtokok védelmében meghagyta, hogy aki illet jogtalanul birtokol, ennek visszaadásáig, illetve a kártérítés megfizetéséig ne vehessen részt semmilyen szertartáson.⁴⁹ Kiátkozással fenyegette meg azokat, akik egyházi személyt elfogtak, fogva tartottak, megsebesítettek, vagy megöltek.⁵⁰ Intézkedett a laikusok tizedszedése és az uzsorások ellen is.⁵¹ Rendelkezett továbbá a világi és egyházi bíraskodás szétválasztásáról, az elhunyt klerikusok vagyonáról, végezetül pedig minden Salzburghoz tartozó püspöknek, nemkülönben a prágainak, meghagyta, hogy ciszterci apátok kíséretében keressék fel egyházmegyéjük bencés kolostorait, amelyek ellen sok panasz érkezett.⁵² (Ezt követik még a zsidókat érintő rendeletek, amelyek tárgyalása – bár terjedelmüket tekintve a dekrétum harmadát teszik ki – e dolgozatban analógiák híján nem szükséges.)

A Lambeck által közölt húsz „magyar” határozat – tartalmát tekintve – a fentiekkel gyakorlatilag semmilyen kapcsolatban nem áll. Ez a dekrétumgyűjtemény két nagyobb egységre bontható: az egyik azzal a kérdéssel foglalkozik, kik emelhetők különböző egyházi fokozatokra (legfőképpen püspökségre), illetve tiltó rendelkezéseket tartalmaz a klerikusok felszentelését, előléptetését, áthelyezését, illetve letételét illetően (c. 1–10., 13–15.). A másik csoport (mintegy 9 kánon: c. 1–2. [ez a másik egységbe is besorolható], c. 11–12., 16–20.) a cölibátus problémakörét érinti. E csoporton belül található az egyetlen olyan kánon, amely – témáját tekintve – egyezést mutat a másik dekrétummal: ez az ágyasokat tartó papok ellen irányul (c. 17.).

A korai magyar történelemben a cölibátus kérdésének részletes tárgyalása – egész Európához hasonlóan – a 11–12. század fordulóján történt meg, Szent László és Könyves Kálmán uralkodása idején, a gregoriánus reform időszakában.

⁴⁸ „(...)presenti decreto statuimus, ut omnes, qui huiusmodi dignitatum, personatum seu beneficiorum cum cura pluralitatem retinent, illi qui sunt de provincia Salzpurgensi, super hoc secum dispensatum fuisse, infra instans festum beati Iohannes baptiste coram venerabili patre...(sic!)Dei gratia electo Salzpurgensi doceant manifeste;(...)” MGH SS IX. (28. jegyzet) 700–701.

⁴⁹ „(...)synodali iudicio diffinimus, ut qui bona ecclesiarum scienter detinent occupata, nisi infra instans festum beati Iohannis baptiste eadem restituerint, et de dampnis ac iniuriis satisfecerint competenter, extunc introitum ecclesie sibi noverint interdictum, nec ab episcopis aut aliis ecclesiarum prelatibus ad communionem dominici corporis admittantur.” MGH SS IX. (28. jegyzet) 700.

⁵⁰ „Adicientes ut singulis annis in synodo illi, qui clericos capiunt, verberant, vel occidunt, aut alias in ipsos manus iniciunt violentas, excommunicati denuncientur, et nominatim illi de quibus constiterit manifeste.” MGH SS IX. (28. jegyzet) 700.

⁵¹ „Huius igitur approbatione concilii districte precipimus, ut iuxta laudabilem consuetudinem patrie, decime tam antique quam etiam de novalibus, maiores et minute, plenarie persolvantur, nec liceat alicui layco nobili vel ignobili, cuiuscunque dignitatis vel principatus existat, sibi decimas maxime de novalibus etiam minutas usurpare.(...)” MGH SS IX. (28. jegyzet) 701. Az uzsorásokra vonatkozó rendelkezést l. uo. a következő kapitulum („De usurariis”).

⁵² Ezeket a cikkelyeket terjedelmükénél fogva nem idézzük, l. MGH SS IX. (28. jegyzet) 700–701. („De invocantibus auxilium a secularibus contra spirituales.”; „De detinentibus bona clericorum decendencium.”; „De excessibus monachorum.”)

Ennek kapcsán három zsinatot kell megemlíteni: a László uralma idején 1092-ben tartott szabolcsi, majd a Kálmán királysága alatt összeült két, ügynevezett esztergomi zsinatot.⁵³ E három esemény egymáshoz való viszonya évszázados vita tárgya.⁵⁴ Mára azonban általánosan elfogadottá vált, hogy az 1111-ben, vagy 1112-ben, valószínűleg Kunó pápai legátus jelenlétében megtartott II. esztergomi zsinat az, amely a papi nőtlenség kérdésében egyértelműen a gregoriánus elveket közvetíti.⁵⁵

Érdeemes összevetni Lambeck „Decreta Hungarorum”-ának az ágyasokat tartó papokra vonatkozó 17. cikkelyét egyrészt a már említett 1267-es bécsi határozattal, másrészt a II. esztergomi zsinat 12. kapitulumával.

⁵³ Kiadásuk: ZÁVODSZKY Levente: *A Szent István, Szent László, és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. (Függelék: a törvények szövege)*. Bp. 1904. 157–165, 197–206, 207–208. Azonban fel kell hívni a figyelmet arra, hogy Závodszy a szövegek kiadásánál jóval kisebb kéziratgyományra támaszkodhatott, mint amelyet ma – elsősorban Jánosi Monika kutatásainak köszönhetően – ismerünk. Závodszy a szabolcsi zsinat tartalmát két kézirat alapján közli: ez a 15. századi Thuróczy-kódex (Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár [a továbbiakban: OSzKK]: Cod. Lat. 407.) és a 16. századi Ilosvay-kódex (OSzKK Fol. Lat. 4023.). Az I. esztergomi zsinat végzéseinek szövegét a 12. századi Pray-kódex (OSzKK MNY 1., I. BARTONIEK Emma: *Codices Latini Medii Aevi*. Bp. 1940. 1–5.) és a Thuróczy-kódex, a II. esztergomi zsinatét pedig a Pray-, a Thuróczy- és az Ilosvay-kódexek alapján állapítja meg. A további kéziratokra vonatkozóan I. JÁNOSI Monika: *Az első ún. esztergomi zsinati határozatok keletkezésének problémái*. = Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica (83.) 1986. 26. (A továbbiakban: *Esztergomi zsinatok*), az itt említett kódexek részletes ismertetését I. Uő.: *A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek*. = Magyar Könyvszemle (94.) 1978. 225–254. (A továbbiakban: *Kódexek*), és Uő.: *Gregoriáncai Pál kéziratosa törvénygyűjteménye a XVI. század közepéről*. = Magyar Könyvszemle (104.) 1988. 54–64. Újabbán pedig HAVAS László: *Szent István – Intelmek*. Debreceni, 2004. /AFAOA Series Latina II./ LVIII–LXVIII. A szabolcsi zsinatra vonatkozóan I. még: JÁNOSI Monika: *Törvényhozás a korai Árpád-korban*. Szeged, 1996. /Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 9./ 104–128. A legújabb, lábjegyzetekkel ellátott magyar nyelvű fordításokat I.: *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről*. Szerk.: MAKK Ferenc, THOROCZKAY Gábor. Szeged, 2006. /Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 22./ 146–161, 218–235, 248–251.

⁵⁴ A vitát összefoglalja: JÁNOSI: *Esztergomi zsinatok, i. h.* (53. jegyzet) 23–26.

⁵⁵ A zsinatot 1112-re helyezi – Péterffy Károlyra hivatkozva – FRAKNÓI: *i. m.* (40. jegyzet) 31. Az ő adatát veszi át SZUROMI Szabolcs Anzelm: *Az első három Esztergomi Zsinat és a magyarországi egyházfegyelem a XII. században*. = Magyar Könyvszemle (115.) 1999. 396. (A továbbiakban: *Egyházfegyelem*). Ugyanez szerepel: KOSZTA László: *Lőrinc*. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. BEKE Margit. Bp. 2003. 39. Thoroczky Gábor elfogadja Lothar Waldmüller 1111-es datálását Kunó legátus magyarországi tartózkodását illetően, így lehetségesnek tartja, hogy a zsinatot ebben az évben tartották. THOROCZKAY Gábor: *Megjegyzések a Hartvik-féle Szent István-legenda datálásának kérdéséhez*. In: Uő.: *Írások az Árpád-korról. Történeti és historiográfiai tanulmányok*. Bp. 2009. 73–74. A korszakra összefoglalóan I. még SZOVÁK Kornél: *Pápai-magyar kapcsolatok a 12. században*. In: *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*. Szerk. ZOMBORI István. Bp. 1996. 21–46.

Concubinarios publicos ab officio suo deponimus, et beneficia eis ecclesiastica interdiciamus, hac tamen vobis potestate indulta, ut, si condignam egerint poenitentiam, et vobis videbitur, ministrare eos iterum faciatis. (Decr. Hung. c. 17.)⁵⁶

Si presbiter altari deserviens concubinam habuerit, illa auferatur, ipse vero iuxta preceptum episcopi fructu peracto penitencie ad ministrandum altari restitatur ecclesie. (Conc. Strig. II. c. 12.)⁵⁷

Si qui vero de cetero deprehensi fuerint, detinere publice concubinas, nisi infra mensem se ab eis et earum consortio separaverint, ita quod in domibus eorum propriis aut aliis quibuscunque eis non cohabitent nec ad illas accedant, extunc omni beneficio ecclesiastico sint privati. (Conc. Vien. c. 3.)⁵⁸

Látható, hogy a „magyar határozat” szövege az esztergomi kánonra hasonlít: mindkettő a vezekléshez köti a papi szolgálathoz való visszatérést,⁵⁹ a bécsi dekrétum ellenben az ágyas egy hónapon belüli eltávolítását írja elő. Ezt látva nem tűnik haszontalannak a Lambeck-szöveg többi cikkelyét is alaposabban megvizsgálni.

A 16. kapitulum olyan klerikusokról rendelkezik, akik kétszer házasodtak, vagy özvegyet, illetve elvált nőt vettek el. A bigámistákról, illetve özvegy nők férjeiről már a szabolcsi zsinat rendelkezett, ekkor még az együttélés megszakítása és vezeklés után visszatérhettek a tisztségükbe.⁶⁰ Az I. és a II. esztergomi zsinat viszont már arról rendelkezik, hogy az ilyen papokat ki kell zárni az egyházból.⁶¹ Összevetve látható, hogy a Lambeck-féle dekrétum szóhasználatában is követi a 12. század elején fogalmazott cikkelyt:

⁵⁶ LAMBECIUS: *i. m.* (1. jegyzet) 69.

⁵⁷ ZÁVODSZKY: *i. m.* (53. jegyzet) 208. A lehetséges párhuzamokat l. uo. 113.; SZUROMI: *Egyházfegyelem, i. h.* (55. jegyzet) 391.

⁵⁸ MGH SS IX. (28. jegyzet) 700.

⁵⁹ Megemlíthető, hogy az I. esztergomi zsinat 58. kánonja – a későbbi határozattal ellentétben – nem tette lehetővé az ágyasokat tartó klerikus visszatérését az egyházba: „Similiter, si presbiter concubinam habuerit, deponatur.” [ZÁVODSZKY: *i. m.* (53. jegyzet) 204.]

⁶⁰ c. 1.: „Bigamos presbiteros et dyaconos, et viduarum, vel repudiatarum maritos iubemus separari, et peracta penitencia ad ordinem suum reverti.(...)” ZÁVODSZKY: *i. m.* (53. jegyzet) 158.

⁶¹ Említésre méltó az I. esztergomi zsinat e tárgyú kánonjainak zavarossága, melynek feloldását a színódussal foglalkozó – általam ismert – irodalomban nem találtam. Az 56. kánon többek közt kimondja, hogy a másodszor nősült klerikust le kell tenni: „Si quis de clero secundam uxorem, vel viduam, vel repudiatam duxerit, deponatur.” [ZÁVODSZKY: *i. m.* (53. jegyzet) 204.] A következő kapitulum az áldozópapokkal kivételt tesz: „Bigami presbiteri, qui ad ordines suos redire voluerint, ex consensu uxorum suarum recipiantur.” (Uo. 204.) A 71. cikkely ismét úgy rendelkezik, hogy „Clerici repudiatarum viduarumque mariti, necnon et bigami ab ordine deponatur, et si teneant ecclesiam, careant ecclesia.” (Uo. 206.). Egy kánon gyakorlati megisméltése, illetve, hogy eme határozatokat nem egy, vagy nem egymást követő caputokban hozza a dekrétum, arra utalhat, hogy ezeket különböző forrásokból kompilálták össze. Hogy milyen források állhattak a zsinat résztvevőinek rendelkezésére, erről l. ZÁVODSZKY: *i. m.* (53. jegyzet) 95–118.; SZUROMI: *Egyházfegyelem, i. h.* (55. jegyzet) 377–393.; ill. Uő.: *Esztergomi zsinatok és kánongyűjtemények a XII. századi Magyarországon.* = *Iustum Aequum Salutare* (2.) 2006. 191–201. (A továbbiakban: *Esztergomi zsinatok*)

Bigamos, viduarum vel repudiarum, seu meretricum vel prostitutarum maritos, ab omni ecclesiastica dignitate deponimus, et beneficiis ecclesiasticis in aeternum privamus. (Decr. Hung. c. 16.)⁶²

Ut clerici bigami et viduarum et repudiarum mariti, temporalibus ecclesie beneficiis et cunctis dignitatibus ecclesiasticis priventur. (Conc. Strig. II. c. 8.)⁶³

A papok felszentelése, illetve előléptetése esetében szintén a gregoriánus reformok gondolatvilága tükröződik vissza, és a fogalmazásmód hasonlósága ismét feltűnő:

Nullum uxorum in Presbyterum, vel Diaconum, vel Subdiaconum promoveatis, nisi qui ex consensu uxoris, se victurum caste, firmiter promiserit, et uxorem a cohabitatione removerit, et eidem necessaria, secundum facultatem suam, providerit. (Decr. Hung. c. 11.)⁶⁴

Ut nullus episcoporum aliquem promoveat clericorum ad diaconatum vel ultra, nisi prius continenciam voverit, et si uxorem habuerit, ex eius fiat consensu idem promittentis. (Conc. Strig. II. c. 9.)⁶⁵

Azoknak az áldozópapoknak, akik még felszentelésük előtt házasodtak meg, az I. esztergomi zsinat, mint ismeretes, még megengedte az együttélést.⁶⁶ (Többek közt ezért is vitatott a concilium „valódi” gregoriánus mivolta.)⁶⁷ A II. esztergomi zsinat ezt már tiltotta.⁶⁸ A „Decreta Hungarorum”-ban is található olyan rendelkezés, amely ezzel a problémával foglalkozik.

Presbyteros vel diaconos uxoratos, qui ante acceptos ordines vel postea uxores acceperunt, ab Altaris ministerio et Ecclesiastico beneficio separamus; attamen dispensationem de his vobis concedimus, ut hi, qui uxores ante jam dictos ordines acceperunt, quoniam legitimae sunt, si uxoribus ultro et sine coactione continentiam voventibus, ipsi quoque vovebunt, et easdem uxores a cohabitatione removebunt, ad Altaris ministerium redeant, et beneficia ecclesiastica habeant. (Decr. Hung. c. 18.)⁶⁹

⁶² LAMBECIUS: *i. m.* (1. jegyzet) 69.

⁶³ ZÁVODSZKY: *i. m.* (53. jegyzet) 207–208. A szerző a cikkely forrását az I. esztergomi zsinat 60. lánkjegyzetben már idézett 71. kapitulumában jelöli meg, melyet végül a szabolcsi zsinat első kánonjára vezet vissza. (Uo. 112–113.) Érdemes ugyanakkor megemlíteni az 1099-es római zsinat 7. cikkelyét is: „Bigamos et viduarum maritos a sacris ordinibus, secundum communem ecclesiae consuetudinem, auctoritate nostri officii, segregamus.” L. MANSI, Iohannes Domenicus: *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*. (A továbbiakban: MANSI) XX. Venetiis, 1775. 970.

⁶⁴ LAMBECIUS: *i. m.* (1. jegyzet) 69.

⁶⁵ ZÁVODSZKY: *i. m.* (53. jegyzet) 208. A szerző az 1089-es melfi és az 1099-es római zsinatok hatását emeli ki, a magyar cikkely mellett mégis egy 1031-es zsinat kánonjait közli. (Uo. 122–123.)

⁶⁶ Conc. Strig. I. c. 31.: „Presbyteris uxores, quas in legitimis ordinibus acceperunt, moderatius habendas provisae fragilitate indulsumus.” [ZÁVODSZKY: *i. m.* (53. jegyzet) 201.]

⁶⁷ SZUROMI: *Egyházfegyelem, i. h.* (55. jegyzet) 377–400., SZUROMI: *Esztergomi zsinatok, i. h.* (61. jegyzet), THOROCZKAY: *i. h.* (55. jegyzet) 71–74. Összefoglalóan l. *Magyarország története I. Előzmények és magyar történet 1242-ig*. Bp. 1987. /Magyarország története tíz kötetben./ 965–966. (A fejezetet GYÖRFFY György írta.)

⁶⁸ Conc. Strig. II. c. 10. A szövegét l. ZÁVODSZKY: *i. m.* (53. jegyzet) 208.

⁶⁹ LAMBECIUS: *i. m.* (1. jegyzet) 69.

Ezzel összefügg a következő kapitulum:

Illi vero, qui post sacros ordines aliquas sub matrimonii nomine duxerunt, quoniam huiusmodi conjunctio contra leges est facta, ac per hoc matrimonium non est, sive eas volentes, sive invitae dimiserint, et continentiam in Ecclesiae testimonio voverint, ecclesiastica officia sic ministrent, ut ultra ad relictas immunditias non declinent. Nam si legitimarum sive aliarum commixtione se ipsos vel ultra foedaverint, ab Altaris ministerio eosdem sequestramus, nisi aut ad canonicas regulares, aut ad ordinata monasteria transierint. (Decr. Hung. c. 19.)⁷⁰

A 18. cikkely hasonlóan szabályozza a cölibátust, mint a II. esztergomi zsinat 10. kánonja:⁷¹ a feleség „eltávolítása” a házasságból, vagyis a különélés előfeltétele a pápi szolgálát folytatásának. A 19. kánon azokra vonatkozik, akik a feleségüket felszentelés után vették el. Ehhez hasonló rendelkezést a magyar zsinatokon nem találunk, ám a szentelés utáni házasságot már a korábbi esztergomi concilium tiltotta.⁷² E határozat alapján Marczali Henrik úgy látta, indokolatlanul enyhén jártak el azokkal szemben, akik a felszentelés után léptek házasságra, és „ez a papok élete tisztaságának nem válhatott javára”.⁷³

A fenti két cikkellyel szoros összefüggést mutat az utolsó, 20. kapitulum. Ennek értelmezése már a 18. században problémákat okozott, ami elsősorban a ‘praepositis’ szóval függött össze. A legrégebbi kéziratban, akárcsak Lambeck kiadásában a határozat a következőképp hangzik:

De Subdiaconis autem et Praepositis uxoris id ipsum fieri decernimus, sed inducias vobis superhoc usque ad rescriptum Domini Papae damus. (c. 20.)⁷⁴

A Mansi- és a Péterffy-, valamint az erre épülő Katona-féle kiadásokban ugyanis a ‘praepositis’ szó helyett ‘presbyteris’ áll. Ebben az esetben viszont a 20. cikkely ellentétbe kerül az előtte álló két másikkal, amelyek pont azt mondják ki, hogy a diakónusoknak és a presbitereknek el kell távolítaniuk a feleségüket maguk mellől, ha továbbra is az egyház tagjai akarnak maradni. Ráadásul miért csak a szubdiakónusnak és a presbiternek engedélyezné a legátus a feleségük megtartását, másként szólva, miért hiányzik a diakónus?

⁷⁰ L. előző láb.

⁷¹ Conc. Strig. II. c. 10. „Ut nullus coniugatus presbiter aut diaconus altari deserviat, nisi prius uxori concedenti et continentiam voventi locum separatum, et necessaria vite temporalis provideat, et secundum apostolum habens, quasi non habentem se esse intellegat.” [ZÁVODSZKY: *i. m.* (53. jegyzet) 208.] A feleség hasonló kvázi eltartásáról a „Decreta Hungarorum” is intézkedik a 11. cikkelyben. [LAMBECIUS: *i. m.* (1. jegyzet) 69.]

⁷² Conc. Strig. I. c. 32. „Qui diaconatum vel presbiteratum sine matrimonio adepti sunt, uxorem ducere non licet.” [ZÁVODSZKY: *i. m.* (53. jegyzet) 201.]

⁷³ MARCZALI Henrik: *Magyarország története az Árpádok korában. (1038–1301)*. In: *A magyar nemzet története*. Szerk. SZILÁGYI Sándor. II. Bp. 1896. 624–625.

⁷⁴ LAMBECIUS: *i. m.* (1. jegyzet) 69.

Nem fogadta el viszont a ‘presbyteris’ alakot Waldmüller, aki a cikkelyt a prépostokra vonatkoztatta, annak dacára, hogy ez utóbbi – a szubdiakónussal ellentétben – nem papi rend.⁷⁵

A mondatnak azonban egy harmadik értelmezése is elképzelhető, amelynek segítségével – véleményünk szerint – feloldhatók az eddigi értelmezések ellentmondásai. Miután a ‘praepositis’ csak Lambeck kiadásában áll nagybetűvel, nem feltétlenül indokolt a prépost szóval fordítani. Mi magunk a ‘praepono’ igéből vezetnénk le, és az „előbb említettek” kifejezéssel fordítanánk. Az ‘et’ szócskát pedig nem egyszerű kötőszóként, hanem hasonlító értelemben fognánk fel. Az egész mondat fordítása így a következőképp hangzik: „A szubdiakónusokról pedig ugyanazt rendeljük mint az előbb nevezett házasodottakról (ti. az előbbi cikkelyben felsorolt presbiterekről és diakónusokról), ám a pápa leiratáig (ezzel kapcsolatban) haladékot adunk nektek.”

Tartalma alapján e cikkely is a gregoriánus korszakhoz köthető. A II. Callixtus elnökletével 1123-ban tartott I. lateráni zsinat (a IX. egyetemes zsinat) ugyanis már kimondta, hogy:

Presbyteris, diaconibus, et subdiaconibus concubinarum et uxorum contubernia prorsus interdicimus. Si qui autem hujusmodi reperti fuerint, ecclesiasticis officiis priventur et beneficiis. Sane si neque sic immunditiam suam correxerint, careant Ecclesia. (Conc. Lat. I. c. 3.)⁷⁶

Ez a rendelkezés, mint látható, már az aldiakónusoknak is megtiltja a feleséggel való együttélést. Denzinger felhívja a figyelmet arra, hogy ehhez hasonló rendelkezéseket már korábbi zsinatok is hoztak (az 1119-ben összeült reimsi concilium 5. cikkelye pedig szó szerint ugyanez).⁷⁷ A lateráni zsinat volt azonban az első, ahol a rendelkezést egyetemes érvénnyel hirdették ki.

Az utolsó rendelkezés, amit e csoportból megvizsgálunk, a 12. kánon. Ez az áldozópapok fiainak ügyében határoz, akik szintén az egyházba lépnének. Erről a 12. századi magyar zsinatok nem rendelkeztek, de véleményünk szerint ez is a VII. Gergely-féle reformok korára vezethető vissza, mégpedig az 1089-es melfi

⁷⁵ Erről részletesen I. MÁLYUSZ Elemér: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Bp. 1971. 35–58.

⁷⁶ MANSI: *i. m.* (63. jegyzet) XXI. 282. Más szövegvariánst közöl DENZINGER, Henricus: *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*. Friburgi Brigoviae, 1947. 176., ám az első mondat értelme teljesen ugyanaz: „Presbyteris, diaconibus vel subdiaconibus concubinarum et uxorum contubernia penitus interdicimus(...)”. A zsinatról és a szövegváltozatokról bővebben, további irodalommal I. SCHWAIGER, Georg: *Laterankonzil I*. In: *Lexikon des Mittelalters*. Band V. München, 2003. 1739–1740.

⁷⁷ DENZINGER: *i. m.* (76. jegyzet) 176. 1. láb.; a reimsi zsinat cikkelyét I. MANSI: *i. m.* (63. jegyzet) XXI. 236.

zsinat 14. kánonjára. (Ez a határozat utóbb több nagy egyházi gyűjteménybe is belekerült.)⁷⁸

Presbyterorum filios ad sacros ordines accedere, nullatenus permittatis, nisi aut in coenobiis, aut in monasteriis. (Decr. Hung. c. 12.)⁷⁹

Presbyterorum filios a sacris altaris ministeriis removendos decernimus, nisi aut in cenobiis, aut in canonicis religiose fuerint conversari. (Conc. Melfit. c. 14)⁸⁰

A most bemutatott párhuzamok alapján már látható, hogy a dekrétum a papi nőtlenség kérdését meglehetősen kimerítően tárgyalja. Teszi pedig ezt egy olyan korban – amennyiben hihetünk Lambeck állításának, hogy 1267-ben került kihirdetésre – amikor ez már merőben szokatlan volna, pláne ilyen alaposággal. Kérdés, hogyan értékelte ezt napjainkig a szakirodalom.

Marczali, mint már említettük, a Milleniumi Magyar Történetben írt a zsinatról, ám főként a határozatok tartalmának összefoglalására szorítkozott. Megemlített viszont egy 1265-ös oklevelet, amely éppen egy olyan papról szól, akinek az apja is az volt.⁸¹ Néhány évvel korábban kiadott monográfiájában Pauler Gyula a meglazult egyházi fegyelmet igazolja ezekkel az intézkedésekkel, példaként említve Jób pécsi püspököt, akiről korábban már volt szó.⁸² A dekrétumról C. J. Hefele és H. Leclercq is említést tesznek a zsinatok történetét tárgyaló sok kötetes munkájukban, ám csak a határozatok összefoglalására szorítkoznak.⁸³ A következő nagy, Magyarország egész történelmét feldolgozó monográfiában, melyet Hóman Bálint és Szekfű Gyula írtak az 1930-as évek első felében, a bécsi zsinat nem kapott helyet.⁸⁴ A második világháborút követően Hermann Egyed volt az, aki a magyarországi katolikus egyház történetét 1914-ig bemutató könyvében ismét figyelmet szentelt ezeknek a határozatoknak.⁸⁵ Úgy vélte, az olyan rendeletek, mint amelyek tiltják a nő emberek püspökké szentelését, a korban már kevésbé lehettek aktuálisak, ezért inkább preventív jellegű intézkedéseknek tekinthetők. Hermann művének 1973-as megjelenése óta magyar nyelvű munka már nem hozott újdonságot a kutatásban. Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy az a néhány közelmúltban

⁷⁸ Megtalálható Chartres-i Ivo gyűjteményében: Pars 6, c. 410. (Kiadása: MIGNE, J. P.: *Patrologia cursus completus, series latina*. (A továbbiakban: *PL*) Tom. 161. Parisiis, 1889.) és Gratianusnál: Dist. LVI. P.1. c. 1. (Kiadása: *PL* Tom. 187. Parisiis, 1891.). Ezekről a gyűjteményekről, és általában az egyházi forrásokról remek összefoglalást ad: ERDŐ Péter: *Az egyházjog forrásai. Történeti bevezetés*. Bp. 1998. Mályusz Elemér szerint a papi hivatal családon belüli öröklődése a 13. század Magyarországra is jellemző volt. L. MÁLYUSZ Elemér: *i. m.* (75. jegyzet) 31–32.

⁷⁹ LAMBECIUS: *i. m.* (1. jegyzet) 69.

⁸⁰ MANSI: *i. m.* (63. jegyzet) XX. köt. 724.

⁸¹ L. a 73. lábjegyzetben idézett hely, 17. láb.

⁸² PAULER: *i. m.* (41. jegyzet) 246, 532. 186. láb.

⁸³ HEFELE–LECLERCQ: *i. m.* (24. jegyzet) 139–140.

⁸⁴ HÓMAN Bálint–SZEKFŰ Gyula: *Magyar történet. I.* Bp. 1935.

⁸⁵ HERMANN Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München, 1973. /Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae. I./ 113–116.

megjelent mű, amely legalább említés szintjén kitér a zsinatra, az ő monográfiáját jelöli meg elsődleges irodalomként.⁸⁶

1987-ben azonban Lothar Waldmüller Magyarország, Horvátország és Dalmácia korai zsinatairól írt könyvében egy effajta cölibátus-szabályozást 1267-ben elképzelhetetlennek tartott, és a dekrétum keletkezési idejét a 12. századba helyezte.⁸⁷ Bár Marczali és Pauler érvei jogosak, Waldmüller álláspontját sem lehet figyelmen kívül hagyni. Azt, hogy Magyarországon a 13. század második felében a cölibátussal komoly problémák voltak, nemcsak a Marczali által példaként felhozott oklevél igazolja, hanem mindenekelőtt a Fülöp fermói püspök és pápai követ által 1279-ben összehívott budai zsinat, amely ismét kénytelen volt rendelkezni a feleségükkel élő papok ügyében. Érdemes továbbá egy hasonló tárgyú, 1267-es oklevélre is utalni, amelyet a spalatói érsek adott ki a sebenicói papság részére.⁸⁸ Ezek alapján elméletileg valóban lehetséges volna, hogy már bő egy évtizeddel korábban is hoztak erről szabályokat. A fő probléma magukkal a szövegekkel van. A budai zsinat határozataival ellentétben a Lambeck-szöveg – mint láthattuk – 11–12. századi kánonokkal mutat egyezéseket, és így valószínűsíthető, hogy a fo-

⁸⁶ Pl.: BEKE Margit: *Türje nembeli Szentgróti Fülöp*. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. Uó. Bp. 2003. 119; TÖRÖK József: *A tizenharmadik század magyar egyháztörténete*. Bp. 2003. /Keresztény Századok./ 149; VICZIÁN János: *Guido dekrétuma*. In: *Magyar Katolikus Lexikon*. Szerk. DIÓS István, VICZIÁN János. IV. Bp. 1998. 247. A dekrétumról a modern összefoglaló munkák általában nem tesznek említést, így sem Adriányi Gábor (ADRIÁNYI, Gabriel: *Geschichte der katholischen Kirche in Ungarn*. Köln–Weimar–Wien, 2004.), sem Almási Tibor (ALMÁSI Tibor: *A tizenharmadik század története*. Bp. 2000. /Magyar Századok./), sem Kristó Gyula (KRISTÓ Gyula: *Magyarország története 895–1301*. Bp. 1998.), sem pedig Kiss Gergely: *Pápai legátusok a XI–XIII. századi Magyarországon (diplomácia, egyházkormányzat és egyházjog)*. In: „Fons, skepsis, lex.” *Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére*. Szerk. ALMÁSI Tibor et al. Szeged, 2010. 195–201.

⁸⁷ WALDMÜLLER: *i. m.* (6. jegyzet) 187.

⁸⁸ Conc. Bud. c. 12. „Inhibemus districtus, ut nullus clericus beneficiatus aut in sacris ordinibus constitutus mulieres aliquas in domibus sue habitaciones retinere, vel alibi eis cohabitare presumat. Qui vero ipsas nunc tenent, nisi infra tres menses ab ultimo die presentis synodi in antea numerandos, eas a cohabitatione sua prorsus eiecerint, vel qui eiectas resumpserint vel eis cohabitauerint, ex tunc se sciant excommunicationis sententia innodatos, a qua sententia per suos diecesanos absolui possint, primo de suis cohabitationibus mulieribus predictis eiectis, ac ipsis clericis ab earum omnio cohabitationibus separatis, et sufficienti prestita cautione, quod contra constitutionem huiusmodi de cetero non venient, sed ipsam omni tempore inviolabiliter observabunt.” L. ENDLICHER, Stephanus Ladislaus: *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*. Sangalli, 1849. 570. A szöveget magyarul, lábjegyzetekkel ellátva l.: *Kun László emlékezete*. Szerk. KRISTÓ Gyula. Szeged, 1994. /Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 5./ 141–184. (Almási Tibor fordítása). Az 1267-es oklevelet teljes szövegében l. FARLATO, Daniele: *Illyricum sacrum*. Tom. III. Venetiis, 1765. 281–282; SMIČIKLAS, T.: *Codex Diplomaticus Regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Tom. V. Zagrabiae, 1907. 454–455, kivonatban pedig: FEJÉR, Georgius: *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tom. VII/4. 426–427; WENZEL Gusztáv: *Árpádok új okmánytár*. VIII. Bp. 1870. 177–178. Az oklevélre az ELTE BTK Történeti Segédtudományok tanszékének doktorandusza, Somogyi Szilvia hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök neki.

galmazáskor gregoriánus szövegeket használtak. Mielőtt a gondolatmenetet folytatnánk, érdemes a „Decreta Hungarorum” azon cikkelyeit is bevonni a vizsgálatba, melyek nem (csak) a cölibátus problémakörét tárgyalják.

Nullum nisi presbyterum aut diaconum, et, qui uxorem non habeat, in Episcopum eligatis. (Decr. Hung. c. 1.)⁸⁹

Ez a határozat a II. Orbán pontifikátusa alatt, 1091-ben tartott beneventumi zsinatra vezethető vissza, ott határoztak ugyanis arról, hogy csak áldozópapot, vagy diakónust lehet püspökké választani.

Nullus deinceps in episcopum eligatur, nisi qui in sacris ordinibus religiose vivens inventus est. Sacros autem ordines dicimus diaconatum ac presbyteratum.(...) (Conc. Ben. c. 1.)⁹⁰

Ugyanezt a szabályozást terjeszti ki a 8. kánon alacsonyabb fokozatokra is:

Nullum in Archidiaconum seu Decanum, vel Archipresbyterum, vel Praepositum, seu Abbatem, nisi Presbyterum vel Diaconum, promoveatis. (Decr. Hung. c. 8.)⁹¹

Érdemes összevetni az 1123-as I. lateráni zsinat 2. kánonjával:

Nullus etiam in praepositum, nullus in archipresbyterum, nullus in decanum nisi presbyter, nullus in archidiaconum nisi diaconus ordinetur. (Conc. Lat. I. c. 2.)⁹²

A 14. kapitulum azt írta elő, hogy nem lehet papot felszentelni számára kijelölt templom (egyház) nélkül:

Nullum Subdiaconum, vel Diaconum, vel Presbyterum nisi ad certum titulum ordinatis. (Decr. Hung. c. 14.)⁹³

Ezt, bár csak az áldozópapok esetében, már az I. esztergomi zsinat előírta.⁹⁴ Az 1125-ben tartott londoni zsinaton a diakónusokra kiterjesztve is megtalálható:

Nullus in presbyterum, nullus in diaconum nisi ad certum titulum ordinetur.(...)” (Conc. Lond. 1125. c. 8.)⁹⁵

⁸⁹ LAMBECIUS: *i. m.* (1. jegyzet) 68.

⁹⁰ MANSI: *i. m.* (63. jegyzet) XX. 738.

⁹¹ LAMBECIUS: *i. m.* (1. jegyzet) 68.

⁹² MANSI: *i. m.* (63. jegyzet) XXI. 282., ez a kánon már az 1119-es toulouse-i zsinaton is szerepelt (l. uo. 226.)

⁹³ LAMBECIUS: *i. m.* (1. jegyzet) 69.

⁹⁴ Conc. Strig. I. c. 18.: „Nullus presbiter sine titulo ordinetur.(...)”. L. ZÁVODSZKY: *i. m.* (53. jegyzet) 200. A szerző ezt – Karácson Imre nyomán – az 1095-ös piacentzai zsinat egyik rendelkezésével állítja párhuzamba (uo. 102.). További analógiákat l. SZUROMI: *Egyházfegyelem, i. h.* (55. jegyzet) 383–385.

⁹⁵ LABBEUS, Philippus–COSSARTIUS, Gabriel–COLETIUS, Nicolaus: *Sacrosancta Concilia*. Tom. XII. Venetiis, 1728. 1360. Vö. HADDON, A. W.–STUBBS, W.: *Councils and ecclesiastical documents relating to Great Britain and Ireland*. Tom. I. Oxford, 1869. 317–318.

A 13. kánon az olyan klerikusok ellen irányul, akik ajánlólevél nélkül másik egyházmegyébe mennek.

Alienos clericos, quos sine commendatitiis literis suscepistis, in Episcopatibus vestris nullatenus toleretis; et de caetero nec eos, nec alios sine formatis litteris admittatis; et, quos de his apostatas esse constiterit, excommunicatos habeatis, et Praepositis suis eos requirentibus reddatis.” (Decr. Hung. c. 13.)⁹⁶

Ezzel kapcsolatban már Kálmán I. törvénykönyve rendelkezik:

Alienigena presbiter vel dyaconus cum commendatitiis literis recipiatur.(...)” (Decr. Col. c. 3.)⁹⁷

Majd az I. esztergomi zsinat is hoz egy hasonló cikkelyt:

Nullus clericus de alio episcopatu vel provincia sine commendatitiis litteris suscipiatur. (Conc. Strig. I. c. 19.)⁹⁸

Az utolsó határozat, amelyre kitérünk, kiköti, hogy csak szabad embert lehet papá szentelni:

Nullum servum in Clericum ordinetis, nisi Dominus eius eum manumittat, ut de caetero ex toto nihil in eo juris habeat. (Decr. Hung. c. 15.)⁹⁹

Ugyanezt fogalmazza meg az I. esztergomi zsinat 30. kánonja is:

Nullius servus clericus ordinetur, nisi antea dominus eius plenam sibi dederit libertatem. (Conc. Strig. I. c. 30.)¹⁰⁰

Világos, hogy nem csupán a cölibátus, hanem a többi, a dekrétumban felmerülő kérdés visszavezethető a 11–12. századra. Hangsúlyozni kell azonban, hogy e párhuzamba állított szövegekkel nem azt bizonyítjuk, honnét kompilálták össze a „Decreta Hungarorum” szövegeit (vagyis nem ezek konkrét forrásait akartuk teljes bizonyossággal megállapítani – ezek ugyanis egyértelműen feltehetőleg nem azonosíthatók, pontosan úgy, ahogyan az esztergomi kánonoknál sem mindig lehet kizárólagos eredetet meghatározni), csupán arra próbáltunk rámutatni, mely korban hoztak ezekhez nagyon hasonló rendelkezéseket. Mivel azonban mind fogalmazásbeli,

⁹⁶ LAMBECIUS: *i. m.* (1. jegyzet) 69. Az ajánlólevél jelentőségéről bővebben, további irodalommal I. KUMOROVITZ L. Bernát: *A középkori magyar „magánjogi” írásbeliség első korszaka.* = Századok (97.) 1963. 6–7.; SOLYMOSI László: *Az írásbeliség fejlődése az Árpád-korban.* In: Uő.: *Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban.* Bp. 2006. 198–199.

⁹⁷ ZÁVODSZKY: *i. m.* (53. jegyzet) 184.

⁹⁸ ZÁVODSZKY: *i. m.* (53. jegyzet) 200.

⁹⁹ LAMBECIUS: *i. m.* (1. jegyzet) 69.

¹⁰⁰ ZÁVODSZKY: *i. m.* (53. jegyzet) 201. A szerző az 1031. évi bourges-i zsinat egyik kánonjával hozza kapcsolatba (uo. 105.), Szuromi Szabolcs Anzelm viszont egy 9. század végi zsinati kánon befolyását feltételezi, Wormsi Burchard gyűjteményén keresztül. L. SZUROMI: *Esztergomi zsinatok, i. h.* (61. jegyzet) 194.

mind pedig szövegszintű egyezések kimutathatók, továbbra is érvényesnek vehetjük azt a korábban megfogalmazott véleményt, hogy a „Decreta Hungarorum” összeállítójának kezében valamilyen gregoriánus szövegek lehettek.

Éppen ez az, ami nehezen hozható összefüggésbe Guido bíborossal. Most kell visszautalnunk a legátusnak a dolgozat elején vázolt tevékenységére. Nem csak egyszerűen arról van szó, hogy a négy, zsinatokon kiadott, bizonyítottan hozzá köthető dekrétum nem tartalmaz hasonló határozatokat. Sokkal inkább arról, hogy ezek magának a legációnak, annak céljainak tükrében életszerűtlenek. A 13. század közepén, az interregnum zavaros időszakában, amikor maga IV. Kelemen saját pontifikátusa alatt egyszer sem járt Rómában az instabil politikai helyzet miatt, a Kúria már nem a papi nótlenségért harcolt a legátusok révén – mint az történt a 12. század első felében¹⁰¹ – hanem, mint láttuk, sok esetben inkább a pápaság világi hatalmának biztosításáért.

Az eddigi adatok és következtetések fényében elméletileg, de csak elméletileg, meglehetősen kérdésesnek tűnik, hogy a „Decreta Hungarorum” valóban az 1267-es bécsi zsinathoz köthető. Ám Lambeck állítása és az általa kinyomtatott szöveg, melyre több évszázad történészei alapozták téziseiket, további vizsgálatot igényel.

V.

Lambeck a már többször említett és idézett művében kiadta az 1267-es bécsi dekrétumot is.¹⁰² Ennek szövege után könyvében az alábbi kommentár következik:

Extant praeterea in Augustissimae Bibliothecae Caesariae antiquo quodam codice membranaceo MSto in fol. inter Codices Theologicos Latinos MStos vigesimo tertio, ejusdem Cardinalis Guidonis Decreta Hungarica(...).¹⁰³

Ezután következik a szöveg kiadása, melynek végére a szerző ismét illesztett egy megjegyzést:

Hucusque Decreta Hungarorum, quae a fratre Guidone Tituli S. Laurentij in Lucina Presbytero Cardinale et Apostolicae Sedis Legato A. 1267 acceperunt.¹⁰⁴

A Lambeck-korabeli jelzeteket természetesen máig már többször is megváltoztatták, úgy látjuk azonban, hogy a ma az Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) kéziratárában Cod. 1550 jelzet alatt őrzött kódex azonosítható ezzel a kötettel. Erről a kéziratár 19. század második felében készített kódexkatalógusa azt állítja, hogy 12. századi munkáról van szó, leszámítva az utolsó oldalon található „Decreta

¹⁰¹ SZUROMI: *Esztergomi zsinatok, i. h.* (61. jegyzet) 199–201.

¹⁰² LAMBECIUS: *i. m.* (1. jegyzet) 61–68.

¹⁰³ Uo. 68.

¹⁰⁴ Uo. 70.

Hungarorum”-ot, amely 13. századi bejegyzés. Régi jelzetként ez a katalógus „Cod. Theol. 302”-t ad meg.¹⁰⁵ A kódex első oldalán azonban megtalálható az „N. 23. Theol. lat” bejegyzés, ami egyértelműen igazolja, hogy ugyanazzal a kézirattal van dolgunk, amit Lambeck is használt.

A kódex 150 pergamenlappól áll. Különböző teológiai tárgyú írásokat tartalmaz, amelyek közül csaknem mindegyik szerzetesekhez szól: Nagy Szent Vazul reguláját latin fordításban, Szent Kolombán reguláját, Szent Ágoston két művét (a másodiknak, a „De opere monachorum”-nak csak egy kivonatát),¹⁰⁶ egyéb kisebb regulákat, végül pedig Sevillai Izidor „Synonimá”-ját. Ez a mű a 149. lap verzóján végződik. A 150. lap rectója üres, majd a verzón az előzőeknél sokkal kisebb betűs írással következik a Lambeck által kinyomtatott szöveg – mindenféle kapitulumbeosztás nélkül – melynek címe: „Hec sunt decreta hungarorum, que a Gvidone cardinali susceperunt”. Ennél többet azonban az írás nem árul el, nem található sem az 1267-es évszám, sem a bécsi zsinatra történő legkisebb utalás.

A címet látván rögtön feltűnik, hogy a valóban San Lorenzo in Lucina kardinális által kiadott dokumentumok teljesen más formulával kezdődnek. A bécsi zsinati dekrétum első mondata így hangzik: „Frater Gwido divina miseratione tituli Sancti Laurentii in Lucina presbiter cardinalis, apostolice sedis legatus, ad perpetuam rei memoriam.”¹⁰⁷ A záróformula pedig a következő: „Acta sunt hec Wienne a. D. 1267. mense Maii, pontificatus domini Clementis pape quarti anno tertio.”¹⁰⁸ Ha a legátus egyéb okiratainak legalább egy részét szemügyre vesszük, megállapítható, hogy mindig ugyanezt a formulát alkalmazta.¹⁰⁹ Ezzel ugyanis az okirat eleget tesz bizonyos hitelességet igazoló követelményeknek: megnevezi a kiállítót, a kiállítás helyét és időpontját.¹¹⁰ Nem véletlen, hogy ezeket a másolók is mindig megtartották.

¹⁰⁵ *Tabulae Codicum Manu Scriptorum in Bibliotheca Palatina Vindobonensi*. Vol. I. (Cod. 1–2000) Vindobonae, 1864. 251.

¹⁰⁶ Ezeket bővebben l. ALTANER, Berthold: *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*. Freiburg–Basel–Wien, 1963. 395–397.

¹⁰⁷ MGH SS IX. (28. jegyzet) 699.

¹⁰⁸ Uo. 702.

¹⁰⁹ A következő dokumentumokat láttuk: az egykori St. Pölten-i Ágoston-rendi kolostor Úrkundenbuchjában megőrzött négy határozatot (ma a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban (HHStA) található, jelzete 'B 356' 62^v–63^v vö. BÖHM, Constantin Edler von: *Die Handschriften des K. und K. Haus-, Hof- und Saats-Archivs*. Wien, 1873. 296. [1077. tétel]), egy Admontban fennmaradt dokumentumot (l. *Fontes Rerum Austriacarum. [Diplomataria et Acta]* Band 1. Hrsg. von Joseph CHMEL. Wien, 1849. 79–80.); két Zwettlben fennmaradt iratot (l. FRAST, Johann von: *Das 'Stiftungen-Buch' des Cistercienser-Klosters Zwettl*. In: *Fontes Rerum Austriacarum. [Diplomataria et Acta]* Band 3. Wien, 1851. 256–257.); a bécsi Schottenstift részére kiadott határozatot (l. HAUSWIRTH, Ernest: *Urkunden der Benediktiner-Abtei unserer Frau zu den Schotten in Wien*. In: *Fontes Rerum Austriacarum. [Diplomataria et Acta]* Band 18. Wien, 1859. 53.); Két további iratot l. *Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae*. Ed.: Antonii BOCZEK. Tom. III. Olomucii, 1841. 395, 400. Összefoglalóan l. MALECZEK: *i. h.* (24. jegyzet) 87–91.

¹¹⁰ Részletesen l. SOLYMOSSI László: *Bevezetés a diplomatikába*. In: Uő.: *Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban. Diplomataikai és pecsétani tanulmányok*. Bp. 2006. 9–22., különösen 16–22.

Mint láttuk, a hely és a dátum a „Decreta Hungarorum”-ból hiányzik, és a cím sem illeszkedik Guido többi dekrétuma közé.

Miután Lambeck más forrást nem ad meg, az látszik valószínűnek, hogy a datálás önkényesen tőle ered. Érdeemes ugyanakkor még megvizsgálni a későbbi kiadásokat is, hogy ezek honnét merítették a szövegüket.

Kollár Ádám, aki Lambeck után egy évszázaddal, Mária Terézia uralkodása idején vezette az udvari könyvtárat, egyik művében kiadta a dekrétum szövegét, de teljes egészében – jegyzeteivel együtt – elődje munkájából átemelve.¹¹¹ Néhány évvel később, amikor részben újra kiadta Lambeck munkáját (a saját kommentárjaival ellátva), a „Decreta Hungarorum”-hoz írt rövid kommentárjában feltünteti, hogy a szöveget Lambeck után már kiadta Harduinus és Nicolaus Coletius, továbbá az előbbi nyomán Péterffy Károly.¹¹²

Péterffy szövege ugyanakkor több helyen eltér Lambeckétől, főként ami a szöveg minőségét illeti. Ez egyértelműen annak a rovására írható, hogy nemhogy a kéziratot nem látta, de még csak nem is az első kiadást használta.¹¹³ Ugyanez mondható el Mansi kiadásáról is, amely, forrásként Lambeck művét tünteti fel, ám a Péterffyével mutatott közös eltérésekből alapján kikövetkeztethetően nem azt használta.¹¹⁴ Ennek illusztrálására pedig csak a következő részleteket vezetjük elő (mindig Lambeck kiadásához viszonyítunk, P=Péterffy, M=Mansi):

c. 4.: per canonica intervalla] *per intervalla* P; c. 7.: speciali licentia] *licentia* P; vel capi] *nec capi* P, M; c. 8.: Nullum in Archidiaconum seu Decanum, vel Archipresbyterum, vel Praepositum, seu Abbatem, nisi Presbyterum vel Diaconum promoveatis] *Nullum in archidiaconum seu decanum vel archipresbiterum vel diaconum promoveatis* P; c. 18.: acceperunt] *acceperint* P, M; c. 20.: Praepositis uxoris] *presbyteris uxoris* P, M.

Katona István Péterffy verzióját emelte be a *Historia Criticába*, újabb hibákkal tetézve az amúgy sem tökéletes szöveget.¹¹⁵

c. 9.: Nullum in Abbatem nisi monachum assumatis] *Nullum in abbatem monachum assumatis*. K.

A későbbiekben Lambeck szövegének Kollár által lenyomtatott variánsa is alapul szolgált újabb kiadásokhoz. Az ő művét használta fel Batthyány Ignác a *Leges Ecclesiasticae*¹¹⁶ összeállításakor, valamint Gombos F. Albin az 1930-as években.¹¹⁷

¹¹¹ KOLLARIUS, Adamus Franciscus: *Analecta Monumentorum omnis aevi Vindobonensi*. Tom. I. Vindobonae, 1761. 22–25.

¹¹² *Petri Lambecii Hamburgensis Commentariorum de Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi*. Opera et Studio Adami Francisci KOLLARII. Tom. I. Vindobonae, 1766. 671–674.

¹¹³ PÉTERFFY, Carolus: *Sacra Concilia*. Pars I. Posenii, 1741. 89–90.

¹¹⁴ MANSI: *i. m.* (63. jegyzet) XXIII. 1183–1186.

¹¹⁵ KATONA, Stephanus: *Historia Critica Regnum Hungariae*. Tom. VI. Budae, 1782. 482–485.

¹¹⁶ BATTHYÁNY, Ignatus: *Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae*. Tom. II. Claudiopolii, 1827. 415–417.

(Batthyány lábjegyzetekben hozza Péterffy variánsait, de megjegyzi, hogy ő nem látta a kéziratot.) Bár ez a két kiadás sem követi tökéletesen Lambeck variánsát, általánosságban mégis elmondható, hogy a színvonaluk magasabb, mint a Mansi-, de legfőképp, mint a Péterffy- és a Katona-féle verzióké. Gombos kiadásában egy helyen mutatkozik nagy eltérés:

c. 10.: (...)in locum alium, nisi canonice, transferatis, et nullum supradictorum, nisi canonice, deponatis.] in locum alium, nisi canonice deponatis. G.

A 19. században még két kutatónk adta ki a szöveget.¹¹⁸ Egyikük, Endlicher a *Monumenta Arpadianá*ban nyomtatta ki, ám nem jelöli meg a forrását.¹¹⁹ Bizonyos olvasatok csak nála bukkannak fel, ám a 14. és 15. kapitulumok összevonásából arra lehet következtetni, hogy Batthyány kiadásából dolgozott. Másikuk, Fejér György a *Codex Diplomaticus*ban közölte a szöveget, és Lambecket jelölte meg forrásaként.¹²⁰ Az ő kiadása az összes említett közül (Lambecket és Kollárt leszámítva) a legmegbízhatóbb.

A fentiekből világos, hogy az összes kiadás egyetlen stemmába rendezhető, vagyis újabb kézirat alapján senki nem közölte a határozatokat. Sőt, az utolsó, akiről feltételezhető, hogy látta a bécsi kódexet, Kollár Ádám. A többiek csupán a szöveget publikálták újra és újra, (bár, mint láttuk, Kollár sem bírálta felül Lambeck kiadását) Béccsel mint helyszínnel, és 1267-el mint dátummal, amelyekre nézve az ősforrás, a kézirat semmilyen támpontot nem ad. (Itt jegyezzük meg, hogy a korban teljesen általános volt, hogy az újabb és újabb egyházi vagy világi törvénykollekciók összeállítói a korábban már kiadott anyagokat egyszerűen bemelték saját művükbe, azok összes hibájával, hiányosságával, rossz datálásával stb. együtt. A teológiai tárgyú szövegek esetében ennek a folyamatnak a csúcán Mansi legtöbbet idézett, gigantikus sorozata áll, amely a 18. század közepén jelent meg. Az források összegyűjtése és publikálása azonban már másfél évszázaddal korábban elkezdődött Canisius és Binius munkásságával, és a 18. századig már számos kiadáson keresztülment. A „Decreta Hungarorum” példája jól rámutat a kéziratoktól elrugaskodott szövegközlés „eredményeinek” veszélyeire.)

Újabb kódexet, amely a „Decreta Hungarorum” határozatait tartalmazná, nekünk sem sikerült találnunk, leszámítva egy, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirtárában őrzött kései másolatot.¹²¹ Ez egy 18. század legvégén egybekötött kolligátumban található, amely egykoron Széchényi Ferenc tulajdonát képezte, és amely

¹¹⁷ GOMBOS, Albinus Franciscus: *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae*. Tom. II. Budapestini, 1937. 840–841.

¹¹⁸ WALDMÜLLER [i. m. (6. jegyzet) 186. 7. láb.] kiadásként hivatkozik Szvorényi egy művére (SZVORÉNYI, Michaelis: *Synopsis Critico Historica Decretorum Synodaliūm*. Veszpremii, 1807. 27–31.), ám itt csak a határozatok tartalmi összefoglalása olvasható.

¹¹⁹ ENDLICHER: i. m. (88. jegyzet) 515–517.

¹²⁰ FEJÉR, Georgius: *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*. VII/1. Budae, 1831. 340–342.

¹²¹ Jelzete: OSzKK Fol. Lat. 529 (A „Decreta Hungarorum”: fol. 75^r–76^r)

különböző törvényszövegek másolatait tartalmazza. A lejegyzésre került variáns azonban nem a Cod. 1550-re, és nem is más kéziratra megy vissza, hanem Lambeck nyomtatott kiadására, ugyanis annak bevezető- és zárócommentárjait is idézi. A szöveg után olvasható megjegyzés szerint Hevenesi Gábor gyűjteményéből másolták, ám az eredetinek a budapesti Egyetemi Könyvtárban nem akadunk a nyomára.

Arra a kérdésre, hogy Lambeck miért az 1267-es zsinattal kapcsolta össze a „Decreta Hungarorum” szövegét, két lehetséges magyarázatot találtunk, melyek persze csupán feltevések. Az egyik, hogy már az ő korában a Hofbibliothekben őrizték a bécsi zsinat valódi szövegének több példányát, hiszen ő maga is a könyvtár két kézírata alapján adta ki ennek a szövegét.¹²² Nem lehetetlen, hogy a már ezekből, illetve más korábbi munkákból jól ismert Guido kardinálist automatikusan az 1267-es évhez és eseményéhez kötötte, pláne, ha a kódexek írásképe azonos korra utalt. Számításba lehet még venni azt is, hogy Lambeck a kézirat múltjáról vajmi keveset tudhatott – azt leszámítva, hogy a 16. században Johannes Fabri (1481–1541) bécsi püspök tulajdonában volt, mint az ex librishől kiderül.

A másik lehetséges magyarázatot egy elírás adhatja, bár ennek bizonyító ereje még az előző feltevésnél is csekélyebb. A két szöveg (a bécsi zsinat, illetve a „Decreta Hungarorum”) közlése előtt Lambeck felsorolta azokat a forrásokat (korábbi műveket, krónikákat stb.), amelyek a zsinatot, vagy magát a legátust említették. Ebben a bevezetőben Lazius már említett művéből a következőt idézi:

cum sub annum Salutis nostrae 1267 Clemens tertius (leg. quartus) Pontifex Maximus, ruina rei ecclesiasticae exigente, Guidonem Cardinalem S. Laurentii i. L. Presbyterum eo misisset: qui V n g a r i a m ingressus anno Domini 1267, ab Ottocaro Rege et Austriae tum Duce honorifice expectus, mox accitis Metropolitanis et eorum Suffraganeis, cum his de communibus religionis nostrae sacrosancte rebus agere coepit.¹²³ (A kiemelés tőlem M. G.).

Ebből úgy tűnik, mintha a legátus 1267-ben Magyarországon járt volna. Ez azonban természetesen elírás, Lazius művében ugyanis ‘Vngariam’ helyett ‘Vienam’ áll.¹²⁴

VI.

Az maradt hátra, hogy a jelenleg ismert, lehetőség szerint összes forrás alapján megpróbáljuk rekonstruálni a szöveg történetét. Első lépésként azt kíséreljük meg kideríteni, hogy a Cod. 1550 utolsó oldalán található legrégebbi variáns hol kerülhetett lejegyzésre.

¹²² Vö. JOHANEK: *i. h.* (6. jegyzet) 317. 24. láb.

¹²³ LAMBECIUS: *i. m.* (1. jegyzet) 58.

¹²⁴ LAZIUS: *i. m.* (2. jegyzet) 62.

Mivel illuminált példányról van szó, a kódex megtalálható Hermann Julius Hermann ilyen munkákat feldolgozó katalógusában.¹²⁵ A szerző a kézirat eredetét nem tudta meghatározni, csak azt állapította meg, hogy feltehetően Ausztriában készült darabról van szó, ami a 12. század végéről származik. A „Decreta Hungarorum”-ot külön egységként kezelve ugyanazt írta, mint az ÖNB kéziratárának már korábban idézett 19. századi katalógusa, nevezetesen, hogy a 13. században készült. Nemrégiben azonban egy kiegészítő kötet jelent meg Hermann katalógusához, amelyben a kéziratot Andreas Fingernagel heiligenkreuzi munkaként azonosította, amely 1147 előtt íródott.¹²⁶ A „Decreta Hungarorum”-ot viszont érthetetlen módon figyelmen kívül hagyta, még a kódex tartalmának leírásánál sem vette fel a tételek közé. Azonban meg kell jegyeznünk, annak a lehetősége, hogy a 150. lap később került a kódexbe, kizárható, mivel – az egyébként üres – rectón ugyanaz az elővonalazás látható, mint a kézirat összes többi lapján.

A heiligenkreuzi ciszterci kolostor középkori könyvállományáról tudomásunk szerint három összeírás maradt fenn. A legkorábbi még az első apát, Gottschalk idején készült, aki 1148-ban, vagy egy évvel később hunyt el.¹²⁷ Ezt a katalógust először 1891-ben nyomtatták ki a Monarchia területén található ciszterci monostorok történetét tárgyaló *Xenia Bernardina* című munkában.¹²⁸ Ebben az összeírásban szerepel egy „Regula Sancti Basilii” című tétel, ami megfelel a Cod. 1550 első tartalmi egységének. (Az összeírást 1915-ben Theodor Gottlieb ismét közölte az alsó-ausztriai középkori könyvtárak katalógusait tárgyaló művében, amelyben a tételt azonosította is a Cod. 1550-nel, ám ezt az eredményt a későbbi kutatás figyelmen kívül hagyta, és csak Fingernagel használta fel.¹²⁹) Ez azt jelenti, hogy a kézirat törzsanagya a legkorábbi heiligenkreuzi munkák közé tartozik.

Számunkra most érdekesebb a két másik könyvlista, amelyek közül mindkettő a 14. század második feléből származik. Az egyiket, amelyet a St. Gallen-i kolostor egyik kódexe tartalmazza, Gabriel Meier tette közzé 1901-ben.¹³⁰ Ez a lista minden kódexből csak az első művet vette fel, és összesen 308 címet tartalmaz,

¹²⁵ HERMANN, Hermann Julius: *Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich*. II. Band. *Die deutschen romanischen Handschriften*. Leipzig, 1926. 278–279.

¹²⁶ FINGERNAGEL, Andreas–SIMADER, Friedrich: *Ergänzungen und Nachträge zum Katalog der deutschen romanischen Handschriften*. Cod. 1550 (Andreas Fingernagel írása). A munka egyelőre csak az interneten érhető el:

<http://www.onb.ac.at/sammlungen/hschrift/kataloge/ergaenzungen/ergaenzungen.htm>

¹²⁷ Az évszámadatot I. KOCH, Walter: *Heiligenkreuz*. In: *Lexikon des Mittelalters*. Band IV. München, 2003. 2021. Az összeírás keletkezését 1133 és 1140 közé helyezi WALLISER, Franz: *Cistercienser Buchkunst. Heiligenkreuzer Skriptorium in seinem ersten Jahrhundert*. Heiligenkreuz–Wien, 1969. 14–15.

¹²⁸ *Xenia Bernardina*. Band III. *Beiträge zur Geschichte Cistercienser-Stifte der Österreich-Ungarischen Ordensprovinz*. Wien, 1891. 112. (a katalógus kiadója Benedict Gsell).

¹²⁹ GOTTLIEB, Theodor: *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs*. Band I. *Niederösterreich*. Wien, 1915. 19.; FINGERNAGEL: *i. m.* (126. jegyzet).

¹³⁰ MEIER, Gabriel: *Der Bibliothekskatalog des Stiftes Heiligenkreuz vom Jahre 1374*. = *Archiv für Österreichische Geschichte* (90.) 1901. 401–417.

köztük egy „Regula Sancti Basili” címűt is.¹³¹ Azt pedig, hogy e kézirat mögött a mai ÖNB Cod. 1550 áll, kétséget kizáróan bizonyítja a harmadik, először Gottlieb által publikált katalógus. Ez szintén 14. századi, s a szerző az összeállítás ‘terminus ante quem’-jeként 1381-et ad meg. Ez a lista ritka módon az egyes kódexekből csaknem minden tételt felvett (ugyanakkor nem írta le a könyvtár teljes állományát), és tartalmazza az általunk keresettet is.¹³² A dolog szépséghibája, hogy a „Decreta Hungarorum” kimaradt a tartalomleírásból, ámde ennek különösebb jelentőséget nem kell tulajdonítanunk, mivel a scriptor két másik rövid tételt is kihagyott a kódexből.¹³³ Az íráskép alapján a „Decreta Hungarorum”-nak a 14. században már mindenképpen benne kellett lennie a kötetben.

A könyvlisták alapján egy dolgot rögzíthetünk: a rejtélyes dekrétumszöveg ma ismert variánsát mindenképpen a heiligenkreuzi kolostor falai között jegyezték le.¹³⁴ (A kódexről a következő biztos támpontunk, hogy a 16. században a már említett Johannes Fabri bécsi püspök tulajdonában volt, majd ennek halála után, de még 1576 előtt a bécsi Hofbibliothekbe került, mivel az ebben az évben összeállított Blotius-féle kézirat-katalógusban már megtalálható.¹³⁵)

A következő kérdés, amely megválaszolásra vár, a lejegyzés időpontja. Ehhez mindössze két támpontunk van: egyrészt az ÖNB már említett 19. századi kézirat-katalógusa, illetve Hermannnak az illuminált kódexeket feldolgozó katalógusa az 1920-as évekből.¹³⁶ Mindkét mű egyformán a kódex tartalmától független, későbbi betoldásnak minősíti a „Decreta” szövegét a 13. századból. A kérdés csak az, nem befolyásolhatta-e a készítőket Lambeck datálása. A Hermann-féle katalógus esetében ez könnyen elképzelhető, itt ugyanis a „Commentariorum” meg van jelölve kiadásként, de a másik esetében sem lehet kizárni.

Mint köztudott, az írást alapul vevő datálás, amennyiben a scriptoriumot nem sikerül azonosítani, és így lehetséges párhuzamok nem állnak rendelkezésre, meglehetősen pontatlan. A „Decreta Hungarorum” esetében azonban a helyzet, mint láttuk, szerencsére nem ez. Újabb kutatási feladat lehetne az írás korának ellenőrzése, most már természetesen heiligenkreuzi kéziratok bevonásával. Ez azonban korántsem egyszerű feladat. Bár a 19. század végén a kolostor kézíratainak jegy-

¹³¹ Uo. 416.

¹³² GOTTLIEB: *i. m.* (129. jegyzet) 71.

¹³³ Ezek a következők: Porcarius abbas: Monita (fol. 84^v–85^v) és S. Euagrius: Proverbia (fol. 121^v–125^v)

¹³⁴ A kézitról Csapodi Csaba feltételezte, hogy Magyarországról származhat (CSAPODI Csaba–CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt*. I. 60. [107. tétel].) Ez a fentiek ismeretében valószínűtlennek mondható.

¹³⁵ MENHARDT, Hermann: *Das älteste Handschriftenverzeichnis der Wiener Hofbibliothek von Hugo Blotius 1576. Kritische Ausgabe der Handschrift Series nova 4451 vom Jahre 1597 mit vier Anhängen.* = Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Denkschriften. Band 76. Wien, 1957. 39. A Blotius-féle jelzet N 4078 volt.

¹³⁶ Vö. 101. és 121. l.áb.

zékét kiadták, ebben, mint az újabb kutatás kimutatta, számos datálás téves.¹³⁷ A másik probléma, hogy sok kézirat nyilván nem helyben készült munka, így a középkori könyvlistákat is használni kell. Lehetséges továbbá, hogy a szöveg datálását megkönnyítené egy mára már sajnos eltűnt, vagy valahol lappangó kódex. Ez a kötet egykor az – 1142-ben Heiligenkreuzból alapított, majd 1784-ben feloszlott – baumgartenbergi ciszterci kolostor könyvtárában volt. Egy, ennek az állományáról tudósító 13. századi könyvjegyzékben a következő tétel olvasható: „Regula Basili et alia opuscula in uno volumine.”¹³⁸ Mivel Heiligenkreuz filiájáról van szó, lehetséges, hogy ez a Cod. 1550 másolata volt. Amennyiben a kézirat rendelkezésünkre állna, meghatározható lenne a kora is, valamint kiderülne, megvolt-e már benne a „Decreta Hungarorum” szövege.

A legfontosabb kérdés az, hogy maga a szöveg mikor keletkezhetett. A kódexben található verzió nyilvánvalóan másolat, amelynek keletkezési idejét pillanatnyilag, úgy tűnik, a fent vázoltnál pontosabban sajnos nem lehet megállapítani. Az 1267-es kiadási dátumot kritizáló két – a bevezetőben már említett – német kutató közül a kérdésben Waldmüller foglalt állást. Ő ‘terminus post quem’-ként a II. esztergomi zsinatot jelölte meg, és úgy vélte, a határozatoknak mindenképpen a 12. században kellett keletkezniük.¹³⁹

Sem a 12. sem pedig a 13. században nem tudunk Guido nevű szentszéki legátusról, aki Magyarországon járt volna.¹⁴⁰ Az elmúlt évtizedben Stefan Weiss kiadott egy monográfiát, amelyben az 1049 és 1198 közti időszakban a Német-római Birodalomban, valamint Nyugat-Európa országaiban működő pápai legátusok neveit és kiadott rendelkezéseiket gyűjtötte össze.¹⁴¹ A VII. Gergely korától 1198-ig terjedő időszakban mintegy nyolc Guido nevű legátus tevékenykedett a vizsgált területen, de egyikük sem hozható kapcsolatba Magyarországgal. Közülük egy az 1140-es években többször is járt Csehországban, ahol egy fennmaradt levele alapján hasonló problémákkal kellett megküzdenie, mint amelyekre a „Decreta Hungarorum” határozatai is utalnak (nem felszentelt papok, feleséggel, ágyasok-

¹³⁷ A jegyzéket kiadta: GSELL, Benedict: *Codices in der Bibliothek des Stiftes Heiligenkreuz*. In: *Xenia Bernardina*. II, 2. Wien, 1891. 115–272. A datálásokra vonatkozóan l. WALLISER: *i. m.* (127. jegyzet) 27–42., további irodalommal. A kérdéskörrel kapcsolatos legújabb munkákról (FINGERNAGEL, Andreas: *Die Heiligenkreuzer Buchmalerei von den Anfängen bis um 1200*. Dissertation. Wien, 1985., ill. Uő.: *Mainz oder Heiligenkreuz? Zur romanischen Buchmalerei im niederösterreichischen Zisterzienserstift Heiligenkreuz*. In: *Scrinium Berolinense. Tilo Brandis zum 65. Geburtstag*. Wiesbaden, 2000. 43–56.) sajnos későn szereztem tudomást, így ezek a dolgozat írásakor nem álltak rendelkezésemre.

¹³⁸ PAULHART, Herbert: *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs*. Band V. *Oberösterreich*. Graz–Wien–Köln, 1971. 16.

¹³⁹ WALDMÜLLER: *i. m.* (6. jegyzet) 187.

¹⁴⁰ Az eddigi kutatások adatait összesítve a 12. században Magyarországon tevékenykedő legátusok neveit közli SZUROMI: *Esztergomi zsinatok, i. h.* (61. jegyzet) 200.

¹⁴¹ WEISS, Stefan: *Die Urkunden der päpstlichen Legaten von Leo IX. bis Coelestin III. (1049–1198)*. Köln–Weimar–Wien, 1995. /Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters 13./

kal élő egyháziak, bigámisták, kijelölt egyház nélküli felszentelések stb.).¹⁴² Weiss műve bevezetőjében megjegyzi, hogy a Magyarország területén működő pápai követek tevékenységét Waldmüller munkája ismerteti.¹⁴³

A tanulmányban idézett analógiák alapján világosan látható, hogy a határozatok, illetve az azok alapjául szolgáló kánonok nem a 13. század második felében, hanem a 11. század végén, illetve a 12. század első felében íródtak. Bár ez nem bizonyítja azt, hogy Guido 1267-ben biztosan nem adhatta ki a gyűjteményt (például régebbi kánonjogi szövegeket tartalmazó gyűjtemények használatával), mégis hangsúlyozni kell, hogy ezt jelenleg egyetlen forrásadat sem támasztja alá. A határozatokat az utókorra hagyományozó kéziratban ugyanis – mint felhívtuk rá a figyelmet – sem a kiadás helyére, sem pedig idejére nem található információ; az 1267-es bécsi zsinattal való „kapcsolata” pedig, úgy tűnik, Peter Lambecknek köszönhető. A „Decreta Hungarorum” szövegének, mint filológiai egységnek keletkezéstörténetéről annál többet, hogy legkésőbb a 13. század folyamán jegyezték le, pontosabban másolták le a heiligenkreuzi kolostor scriptoriumában, a jelenleg feltárt források ismeretében sajnos nem állíthatunk.

GÁBOR MIKÓ

Das Wiener Konzil von 1267 und die sogenannten „Decreta Hungarorum”

Als Peter Lambeck in seinen *Commentarii de bibliotheca Vindobonensi* die Beschlüsse des Wiener Konzils von 1267 herausgab, publizierte nach der Edition auch eine bis dahin unbekanntes Statutensammlung, die er als vom Kardinallegat Guido für die ungarische Kirche bestimmte Dekrete identifizierte. Im 18. und 19. Jahrhundert wurde Lambecks Ausgabe von vielen weiteren Editoren (z. B. Hardouin, Mansi) kritiklos übernommen. Auch Carolus Péterffy hatte keine Zweifel daran, dass die Kanones in seinen *Sacra Concilia* nicht fehl am Platz sind. Die sich mit der Synode befassenden ungarischen Abhandlungen zitieren am häufigsten seine Ausgabe, wenn sie behaupten, am Konzil hätten auch ungarische Prälaten teilgenommen.

Diese Annahme kann jedoch mit keinen wirklichen Daten untermauert werden. Der Kreis jener Kleriker, die auf der Wiener Synode erschienen, lässt sich aufgrund mehrerer Annalen und Chroniken relativ präzise rekonstruieren und es gibt nicht eine einzige Quelle, die Kleriker aus Ungarn erwähnen würde.

Die „Ungarn-Statuten” haben – sowohl was ihren Inhalt, als auch was ihre, im 13. Jahrhundert eher archaisch scheinende Formulierung betrifft – mit verschiedenen, am Ende des 11. und in der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts erlassenen „gregorianischen” Synodalbeschlüssen auffallende Ähnlichkeit. Es gibt mehrere Kanons, die mit den Dekreten der beiden, unter König Koloman (1095–1116) einberufenen sog. Graner Konzilien korrelieren. Wie darauf bereits Peter Johannek, sowie Lothar Waldmüller hindeuteten, eine solche strenge Zölibatsregelung, die aus den

¹⁴² WEISS: *i. m.* (141. jegyzet) 147–148.; a legátus személyét kétséget kizáróan azonosítja, és csehországi tevékenységét részletesen bemutatja SPÄTLING, Luchesius: *Kardinal Guido und seine Legation in Böhmen-Mähren (1142–1146)*. = Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (66.) 1958. 306–330.; az említett levelet I. FRIEDRICH, Gustav: *Codex Diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Tom. I. Prag, 1907. 136–138.

¹⁴³ WEISS: *i. m.* (141. jegyzet) 7.

„Decreta Hungarorum” herauszulesen ist, steht einerseits in keinem Zusammenhang mit der Tätigkeit des Kardinallegats Guido, andererseits kommt höchst merkwürdig vor in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts. Dazu kann man noch hinzufügen, dass es keine solche, in Ungarn erlassene Urkunde bekannt ist, die als Reflexion über für die Kirche bestimmte Beschlüsse aufgefasst werden könnte.

Die „Decreta Hungarorum” blieben – im Gegensatz zu den wahren Akten des Wiener Konzils – nur durch eine einzige Kopie aus dem 13. Jahrhundert erhalten, deren Text Lambeck – mit manchen Korrekturen – veröffentlichte. Der Kodex, auf dessen letzter Seite diese Version zu lesen ist, findet sich heute im Bestand der Handschriftensammlung der Österreichischen Nationalbibliothek (Cod. Lat. 1550.). Auch der Aufbau der Abschrift unterscheidet sich bedeutend von anderen Urkunden des Kardinallegats. Was aber viel wichtiger ist: es gibt im Text nicht den geringsten Hinweis auf das Wiener Konzil, oder auf dessen Zeitpunkt. Anhand mittelalterlicher Handschriftenkatalogen kann festgestellt werden, dass der Band zwischen 1148 und 1381 in der Bibliothek der Zisterzienserabtei Heiligenkreuz zu finden war. Mit ziemlicher Sicherheit ist es also anzunehmen, dass der heute bekannte Text der „Decreta” in diesem Kloster abgeschrieben worden war. Lambeck dürfte von der Vergangenheit des Kodex so gut wie nichts gewusst haben, abgerechnet die Tatsache, dass er im 16. Jahrhundert im Besitz des Bischofs Johannes Fabri gewesen war. Da heute, wie gesagt, keine andere mittelalterliche Handschrift zur Verfügung steht, in der die „Decreta” zu finden wären, und die späteren Editionen lassen sich aus Lambecks Ausgabe ableiten, scheint so, dass es eben der kaiserliche Bibliothekar war, der die – nach wie vor rätselhafte – „Ungarn-Statuten” mit den Beschlüssen des Wiener Konzils von 1267 verbandete.